

RIIGIKOGU

IV koosseis.

III istungjärk.

29. koosolek.

5. veebruaril 1930.

Sisu:

1. Tallinna telefoni keskjaamade laiendamise seadus — III lugemisel.
2. Eesti Vabariigi kulude ja tulude eelarve 1930/31. aastaks — I lugemisel.
3. Järgmise koosoleku määramine.

Koosoleku avab teine abiesimees
R. Penno kell 10.35 min.

Sekretäri kohal sekretäri teine abi
J. Piiskar.

1. Tallinna telefoni keskjaamade laiendamise seadus — III lugemisel.

Rahaasjanduse komisjoni aruandja **K. Tonkman.**

Seaduseelnõu võetakse vastu paragrahvide viisi ja terve sisu korraga.

2. Eesti Vabariigi kulude ja tulude eelarve 1930/31. aastaks — I lugemisel.

O. Suursööt (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Minu rühmakaaslane rkl. Tupits tõi väga õieti ette, et seni on rahaministri — praegusel korral Majanduseministri — eelarve-kõnedes järjestus ebamäärane olnud, alatakse tööstuse ja kaubandusega, tuuakse ette nende edusammud ja raskused, ja siis alles minnakse põllumajanduse juurde üle, näidates selle vajadusi ja siis ka selle puudusi, kuna meil kui põllumajanduslikus riigis peaks õieti ümberpöörduvalt olema. Selle märkuse nähtavasti võtsid ka kõik Riigikogu liikmed justkui südamesse, ja järgnevad kõnelejad on juba selle järgi talitanud: on pühendatud juba õige palju tähelepanu põllumajandusele tööstuse ja kaubanduse kõrval. Nii on juba võetud sääraseid motiivid käsitlemisele, nagu asunduseküsümise lahendamine; isegi sotsialistide rühmast esindajad on põllumajanduslike küsimustega tusedalt tegemist teinud, kuigi võibolla omapäraselt ja omalt seisukohalt. Kõige värvirikkama pildi ses küsimuses maalis meile rkl. Vilms. Ta puudutas õige täielikult sisekoloniasiooni, asunduseküsümisi ja põllumajanduslike küsimusi. Kuid sellejuures tundus see mulle veidi imelikuna, kui rkl. Oinas heitis ette Majanduseministrile ja Vabariigi Valitsusele, et meie eelarvet olevat saladuses hoitud ja ei olevat enne trükkimist avalikuks tehtud, ja sealjuures

avaldas ta arvamist, kas ei mõjutanud seda linnavalimised; siis tundus minule rkl. Vilms'i kõnest, et kas siin ei mõjutanud lähenevad maavalimised, aga ma püüan uskuda, et see nii ei olnud. Tõsi on see, et põllumehed on aastate jooksul nõudnud, et leitaks abinõusid rahva linnadesse voolamise ärahoidmiseks. (J. Loosalu, as: Teie oma politika on see, mis aitab linna voolata inimesi.) Tõsi on see, et põllumehed nõudnud seadust, mis vabamaks teeks talude vabatahtliku tükeldamise, mida „Vaba Maas“ 31. jaanuaril k. a. A. S. oma artiklis soovitab ja ütleb, et see on hädavajalik, ning senimaksva Vene seaduse „mõttetuks“ nimetab. See on õige, aga kahjuks ei ole see asi liikunud. Ma loodan, et valitsus selle kaalumisele võtab ja selle küsimuse liikuma paneb.

Rkl. Vilms tahab seda küsimust lahendada minu arvates õige radikaalselt — talude sundvõõrandamise ja sundtükeldamisega, nagu seda rkl. Vilms ka ühele vahelhüüdele tähendas, et sundvõõrandamise peaks tarvitusele võtma. Kas ei ole siin liiga kaugele mindud ja seda liiga radikaalselt võetud. Ma arvaksin, et see on tööerakonna uus põhimõte, ja et nad talude võõrandamist tõsiselt mõtlevad, kuid selle mõtte lükkas tagasi rkl. Schulbach, kui ta ütles, et nemand on säärasel kujul talude võõrandamise ja tükeldamise vastu. Ja seepärast tahan arvata, et see on rkl. Vilms'i isiklik arvamine. Olgu see ka kuidas on, aga igatahes, kui natuke ümber vaadata, kas maanälg tõesti nii suur, siis leiame, et meil on küllalt maid, mis riik ja kogukonnad võivad omaks nimetada, ja mis nad peaksid soovijatele andma, enne kui talude võõrandamisele asuda, et maanälg rahuldada. Minu arusaamise järgi tõsine maanälg sünnib siis, kui põllutöö, kui maa end renteerima hakkab, kui see end tasuma hakkab. Seepärast võiks oletada, et maanälg palju ei ole. Kui rkl. Vilms tõi ette, et teatud grupil mitmed miljonid raha koos olnud, ja nad nõus olnud seda raha omalt poolt välja andma, ja kui riik oleks omalt poolt aidanud, siis oleks võidud nii- ja niimitne miljoni eest maad soetada. Kahjuks rkl. Vilms ei ole praegu siin, ma juhiksin ta Harjumaa talude ostu-müügi talitusse. Tänaest „Kajast“ loeme, et seal on saada talu 500 krooni eest, mis siis miljonitest räägime. Ma ütlen aga, see on üksik

juht, kus talu sattunud raskustesse laenu- ja võlgade kaudu. Kuid sellel puuduvad ostjad seepärast, et kapital, mis sinna paigutatud, end ei renteeri. (M. Juhkami, töer vahelhüüe.) Vaadake, härra Juhkam, selles see häda on, et tahetakse maid sealt, kust seda antakse kas inventari- või ehituselaenuga või muude soodustustega. (J. F u k s'i, as vahelhüüe.) Kui niiviisi saada oleks, siis oleks maatahtjaid küll, kuid kahjuks nii odava kalkulatsiooni järgi ei tea talusid müüa olema. Ega nüüd enam rubla järgi reh-kendata, oleme kroonideni jõudnud. (M. Martinson, põl: Renti makstakse sage-dasti veel vana viisi.) See võib küll olla. Nii oleks tarvis esijoones maa tasuvust tõsta ja maaelu mugavaks teha, siis muutub ka see olukord, et rahvas maalt linna valgub, kuna nüüd osa talusid lohakile jäetakse seetõttu, et linn tingimata rohkem enese poole tõmbab oma teatud muga-vuste tõttu. Seda on kindlasti tarvis, et ära hoida suurt juurdevoolu linnadesse, samuti väljarändamist, ja et kaotada töö-börside uste kulutamist ja seal sabasseis-mist. Kuid selleks on vaja midagi, mil-lest meie riik õige vaene on, see on nimelt asi, mida nimetatakse rahaks. Et talu-maad teha tootvamaks, talutööd kasutoo-vamaks ja maaelu mugavaks, selleks on vaja kulusid teha, selleks on vaja raha. (M. J u h k a m, töer: Kultuurilisemaks, mitte mugavamaks.) Kui linnaelu nime-tate kultuuriliseks, siis on see tingimata ka mugav, ja selleks mugavuseks on vaja raha, mida meil aga ei ole.

Kui käesolevat eelarvet vaatame, siis ei ole sisekolonisatsiooni otstarbeks õieti midagi ette nähtud, on üksikuid summasid mõnede fondide täiendamiseks, metsa-maade korraldamiseks. Need on kõik vaja-likud. Kuid ärge olgu see valitsusele ette-heiteks, et peaksid suuremad summad olema. Ma saan aru valitsuse seisukohast, meie peame suu sekki mööda seadma, kuid aina halisemine ei aita siin midagi. (E. J o o n a s, stp: Mis te siis halisete!) Ma toon ette, et see halisemine aina ei aita midagi. Kui meil on head kavad, siis on selleks vaja raha, vaja teha kulusid, ja seda ei luba meile eelarve rahalisest küljest.

Tagasi tulles maanälja juurde peab ütlema, et rkl. Vilms jättis ühele asjaolule tähelepanu juhtimata. Nimelt on tõesti maanälg maapidajate juures, kes tegeli-kult aastakümneid maid ja talusid pida-nud. Need on linnade rentnikud, linna renditalude pidajad. Neid ei ole just vähe, minul olevate andmete järgi ligi 700 maa-laga 12.500 tessatiini. Nad on oma jõu ja vaeva pannud maasse, seda aasta-kümneid harides lootusega, et nad selle töö ja vaeva võivad kord omaks nimetada.

Kuid seni on nad selles lootuses pettunud, see ei ole neil täitunud. Sääraseid põllu-harijaid on Tallinnal 327 kohta 5969 tes-satiiniga, Pärnul 142 kohta — 3920 tes., Narval 145 kohta — 1331 tes., Tartul 49 kohta — 1170 tes. ja Viljandil 5 kohta — 172 tes. maaga. Peale selle veel linnade mõisad, mis linnade eneste käes, ja mille maa-ala ei ole vähem, vaid ennem suurem. Täpsed andmed mul kahjuks selle kohta puuduvad. (V a h e l h ü ü e.) Ma tulen selle juurde kohe. Mis teie siis arvate, ennem võtta tegelikult talupidajalt maa kui linnalt? (B. E i l m a n, stp: Kui sööti jätab, siis küll. — M. M a r t i n s o n, põl: Ikka vähjalt tuleb villa võtta!) Aastate jooksul on juhitud tähelepanu sellele, mis-suguses raskes olukorras on linna rentni-kud. Mulle sattus üks ajaleht kätte, kus sellest juttu tehakse ja näidatakse, mis-suguses olukorras on õieti üks linna rendi-talu. Nimelt on „Vaba Maa“ 1924. a. Pärnu väljaandes kirjeldus: Ringreis linna mõisades, taludes ja metsades. Seal öeldakse Vilvere renditalude kohta: „Tähen-datud talud võivad eeskujuks olla vast ses suhtes, kuidas inimene praegusel ajal elama mitte ei peaks. Linn on talude eest hoolitsemises äärmiselt passiivne olnud, ehk nagu öeldakse — pole sõrmegi liigutanud. Endised targad ja vilunud linna majandus-emehead pole vist kordki vaevaks võtnud lähemalt talude haletsemisväärsse seisukorraga tutvuneda. Imesta aina, missu-gustes tingimustes XX aastasaajal inimesed veel elavad. Et selgemat pilti saada, toon näiteks mõned üksikud talud: Miku I, keskmise suurusega koht, põllud kivised, samuti heinamaa. Elumaja ja teised kõr-valhooned kaela vajumas. Elumaja niivõrt mäda, et võib „vabalt“ seinast ehk laest näpuga tüki välja võtta. Välistrepid on jalamurdmiseks nagu loodud. Elutoad rä-pased ja mustad. Rehi on kokkulangemi-sel iga silmapilk, kuid ükski ei lase seeläbi oma rahu rikkuda. Kogu talud kõlbaksid muuseumi paigutada, et jäädvustada järe-ltulevale põlvele vana eestlaste elamis-viisi.“ (V a h e l h ü ü e pahemalt poolt.) Ja see on päris õige. Võibolla, et see ka seal hulgas on, ma ei tea seda öelda. See oli mitu aastat tagasi. Hiljem tõi rkl. Vilms oma asundamise ja sisekolonisat-siooni kava ühes „Vaba Maa“ numbris pealkirjaga: „Kuhu peab minema meie maapolitika“, et nii ja teisiti tuleks teha. Ja kui sellele kavale M. L., ma arvan see on vist rkl. Laarman, „Kajas“ tähendas, et see on väga õige ja ilus, ja avaldas mõtet, mispärast linnamaid ei hakata koloniseerima, mispärast linnamaid ei ha-kata korraldama ja tahetakse minna talu-maade kallale. Ja härra Laarman, ta on energiline igas ettevõttes, hakkas nähta-vasti Pärnus ka vist õige ägedasti seda

küsimust lahendama, pärast seda, kui Pärnu „Vaba Maas“ tähendatud kirjutus ilmus. (E. J o n a s, stp: Kas Teie kiidate teda või laidate?) Ma kohe ütlen, ja Teie võite otsustada, kas ma kiidan või laidan. Pärnu lehele ei meeldinud see asi... (P a h e m a l t p o o l t: Millal see oli?) See oli 1926. aastal „Pärnu Postimehes“. „Pärnu kogumeeste juhi õhutusel on maa-derentnikud saatnud saadikud valitsuse juurde palvega, et omavalitsuste maade rentnikud asetataks sarnasesse seisukorda, kui riigistatud maade rentnikud.“ Vaadake, seda vist härra Laarman tahtiski, et neid maid ei pruugiks omavalitsustel pidada, sest need ei anna neile igakord tulu, vaid nad tekitavad ilmaaegseid kulusid, ja et need maad tuleksid anda väike-koopidajatele. See on kestnud nii aastate viisi.

Nüüd läheme aga uuemate andmete juurde. Teie teate, et 1928. a. lõpul Tallinna maade rentnikud võtsid ette õige tüseda sammu, käisid mitmel korral Riigivanema ja vastavate valitsuseasutuste pool j.n.e. Tuuakse näiteks niisugused andmed, et popsiseadus või õigemini seadus, millega taheti ka linnarentnikkudele kergendust tuua, ei ole seda kergendust toonud, ja nüüd sõditakse linnade poolt kõigiti selle vastu, et aga kuidagi saaks sellest seadusest mööda. Siin on mul andmed selle kohta, kuidas Tallinna linnavalitsus sellele vaadanud. Siin on nii öeldud, et kui nad läksid linnapea juurde, siis linnapea andis järgmise vastuse: linn näeb oma ülesandeid selles, et ta kõik linna ligidal olevad maad oma käes hoiab, et see peabki majandusepolitika alus olema. See „ligidal“ mõiste on väga imelik, sest raske on määrata, kui kaugel see „ligidal“ peab olema. Igatahes on mul andmed, et selle mõiste alla Tallinn võtnud talud ja mõisad, mis on 15—18 kilomeetrit Tallinnast eemal. Edasi ütleb linnavalitsus, et ta oleks nõus Vabariigi Valitsuse 29. aprilli 1928. a. otsuse põhjal maid korraldama ainult siis, kui otsus teiste maade kohta eraldi jõusse astub. Nii et nad seadust ei täida enne, kui teised asjad ei ole lahendatud j.n.e. Kui nüüd lõppude-lõpuks vaadata, missuguse rendimäära alla on viidud linnarentnikud, siis on mul selle kohta väiksed andmed, kuidas Tallinna linna rentnikuile renti määratud. Siin on näiteks samas rentnikkude palves Riigivanemale öeldud järgmist: „Sel puhul palume Teid, härra Riigivanem, lahkeks teadmiseks võtta need näited ja tõsiasi, kust näha võib, kuidas kasutab Tallinna linnavalitsus oma peremeheõigusi rentnikkude vastu ja kuidas niisuguste tähistega all on arenenud rentnikkude senine maakasutamine.“

Habersti-Pikaliiva küla rentnikud kasutavad oma maid juba üle 40 aasta, kusjuures renti on linnavalitsuse poolt ühtlugu tõstetud. Selles osas on 3 tüüpi krundid: tüüp a) maksis Vene valitsuse ajal renti 28 rubla, praegune linnarent on 10.220 senti ja korraldusekomisjoni poolt riigirendi alusel määratud rent on 2.750 senti.“ Siin näete, et üle 7000 senti on vahe väketalul.

„Sama tüüp b) maksis Vene ajal 46 rubla, praegune linnarent — 15.860 senti, korraldusekomisjoni poolt määratud rendi järele peaks maksma 2.600 senti. Edasi, tüüp c) maksis Vene ajal 40 rubla, praegune linnarent — 15.860 senti ja korraldusekomisjoni poolt määratud rendi järele peaks maksma 2.650 senti.“

See on olukord, mis igatahes meie maade korraldamise mõttes just rõõmu ei tee. Need olid 1928. a. andmed. Aga võtame veel edasi 1929. a. ja käesoleva aasta. Vist paar nädalat tagasi käis delegatsioon härra Riigivanema juures, samuti vastavate asutuste juures, ja palus jälle korraldada linnamaade küsimust, palus korraldada linnamaid niiviisi, et väketalul, millel kõigest 6—7 tiinu, ei oleks 16—17 siulu jaotatud, vaid et niisugused talud ümber korraldataks, ja need maatükid koos oleksid ja käimisele ühelt tükilt teisele asjata aega ei viidetaks.

Peale selle on linnamõisad. Nagu ma ütlesin on need maa-ala poolest suuremad kui renditalud. Ka neid on igatahes võimalik ennem väketaludeks anda, kui läheme vanatalude tükeldamisele, sellepärast, et kuskil olevat mõned maatükid sööti jäänud. Seda võib küll rääkida, et maid on sööti jäetud, kuid tean kindlasti, et maid jäi sööti 1928. a., kui ma ei eksi, siis õige suur osa just Lõuna-Eestis. Kuid kas see oli põllupidaja süü? Seal olid hoopis teised olukorrad mõõduandvad, seal olid hoopis teised põhjused, miks seal maid harida ei saadud. Ka siin — linnarentnikkudel — on hoopis teistsugused põhjused, ja nimelt need, et renditalud asuvad mõisamaade sees. Linn oma mõisamaadel maaparanduse töid ei saa kuigi suurel määral läbi viia seepärast, et mõisad ei anna kuigi suurt tulu linnale, vaid sagedasti on nii, et need ots-otsaga kokku tulevad. On isegi juhte, kus need näitavad puudujääki, nii nagu maapidamisel seda sagedasti ette tuleb, eriti asutuste maapidamisel. Ja selle tõttu, et linn oma mõisamaa parandamise kavu läbi ei vii, magistraale ei tõmba, ei saa rentnik oma maid vastavalt korraldada, pealegi puudub tal selleks igasugune rahaline jõud ja võimalus. Nii et meie peaksime seda tingimata arvesse võtma, et meil on maid, on võimalus riigimaadest, on võimalus kogu-

konna maadest väiketalusid teha ja neile anda, kes maanäljas. Ma tähendasin juba sellele, et kuigi maanälg eriti suur, on inimestel tahtmine maa juurde asuda siiski ainult siis, kui sellel maaleasumisel mitmed head omadused juures. Kuid tegelikult, kui maad harimata ja mittekultuurilised, on seda maad harima hakata siiski ainult üksikutel kodanikkudel võimalus ja huvi, ja riik ei saa ka käesoleva eelarvega seal kuigi palju appi tulla. Märgukirju on selles suhtes väga palju tulnud, terved pakid, ma ei hakka lugupeetud Riigikogu liikmete tähelepanu nende ettekandmisega kinni pidama. Need näitavad, et raskused on, ja maanälg tõsine, kus inimesed tahavad maid harida, ja on neid harinud aastakümnete jooksul. Nii näiteks on Tartu Tähtvere mõisas eraldatud väikesed lapikesed, mis antud kartuli- ja juurikatekasvatuse jaoks ja nüüd vist tahetakse likvideerida. Kuid seal on teistsugused põhused, seal ei saa linn maade kallale minna, vaid põllutöoministeriumi poolt on mitmesugused korraldused tehtud.

Lõpuks tahaksin tähelepanu juhtida sellele, nii nagu ma ette tõi, et Tallinnal ja Pärnu linnal on suuremad maa-alad, mis võiks välja anda. Sealjuures tahaksin rkl. Vilms'i tähelepanu juhtida sellele, et neis linnades on linnavalitsustes juhtivatel kohtadel olnud nende kandi mehed. Nii et siin oleks võimalus olnud tegelikult katsuda seda läbi viia, mis soovitud oli. Kui on läbi viidud riigimaade koloniseerimine, korraldamine, kui on teostatud linna- ja kogukonnamaade koloniseerimine ja korraldamine, kui on võimaldatud vabatahtlik talude tükeldamine, siis igatahes selle järele, kui siis veel selleks mingisugust vajadust on, võime rääkida maanäljast, siis võime rääkida ka sellest, et asume talude sundvõõrandamisele või jagamisele. Minu arusaamise järgi ei ole siis enam selleks mingit vajadust, sest siis peaks juba maanälg olema rahuldatus. Teisest küljest jääb see väide püsima, et välist maanälga praegu näha ei ole, kus nüüd inimesed tõesti hakkaksid kultiveerimata maad üles harima.

Nii et minu ettepanek valitsusele oleks, kiiremas korras läbi viia oma võimuga, kui kogukonnad seda seni teinud ei ole, et linna rendimaad ja mõisamaad saaksid tõesti korraldatud selle põhimõtte alusel, et meie väikemaapidamist edendada, ja et riigi maad vastavalt koloniseeritaks, ja vastav seaduse muutmine läbi viidaks, mis talumaade vabatahtliku tükeldamise võimaldaks.

J. Holberg (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Eile õhtul minu parteiseltsiline rkl. Päts rääkis juba meie administratiiv-aparaadi korraldusest, neist

puudustest, mis seal nähtavale tulnud, kuid seal jäid veel mõned iseloomustavad jooned puudutamata, mida ma tahan siin täna täiendada. Kui meie vaatame selle küsimuse arutamist meie seaduseandlikus kogus, Riigikogus, tema komisjonides ja valitsuses, siis näeme, et see küsimus esimest korda akuutsemalt tõusis 1922.—23. a. Riigi eelarve sisaldas alguses ka koosseisud, mis ebaloomulik ja nõudis korraldust ning uute eelnõude välja-töötamist. Kui jälgida esitatud seaduseelnõusid ja neid korraldusi, mis selle küsimuse lahendamiseks tehtud, siis võib ainult konstateerida, et niihästi valitsuse poolt kui ka seaduseandliku kogu poolt ei ole järjekindlust näidatud. Kui esitataks mingisugune kava või eelnõu, ja kui see jõudnud seaduseandliku koguni või komisjonini, siis jääb see seisma, ja meie jääme endise seisukoha juurde peatuma. Kuni 1925. aastani ei olnud meil koosseisu ja riigiteenistuse seadusi, mis oleksid Eesti ajal vastu võetud ja korraldaksid meie valitsuseaparaadi juriidilist külge ja määraksid kindlaks meie administratiiv-aparaadi koosseisu.

Kui seda küsimust arutati meie Riigiteenistuse seaduse vastuvõtmisel, siis jäi see küsimus seisma sellepärast, et Vabariigi Valitsus tahtis ka teatud kohustused riigiametnikkudele panna ja seaduse niioelda kahekülgseks teha. Riigikogu oli selles süüdi, et seda ei tehtud, ta tahtis, et riigiametnikkudele oleksid fikseeritud õigused, kuna riigiametnikkude kohustusi ei tehtud ette näha. Ja sellepärast ei olnud võimalust üht või teist mittesoovitavat isikut kõrvaldada. Ei möödunud aastatki, kui Vabariigi Valitsus esines muutmise seadusega. Meie näeme siin kõikumist algseaduse vastuvõtmisel, kus võeti vastu üks äärmus, muutmise seadusega mindi aga teise äärmusse, mis loob teatud kindluse-tuse. Valitsuseaparaadi kokkutõmbamiseks anti volitused valitsusele, seaduses ettenähtud kohad kaotada. Minu isiklik seisukoht ja ka teiste juristide seisukoht oli see, et ei saa anda niisugust volitust valitsuseasutusele, ja et seda, mis seadusega maksma pandud, ei võiks määrusega muuta. Vastase seisukoha pooldajad püüdsid seletada, et kui seaduseandlik asutus annab seaduses volitusi, et siis valitsusel on õigus oma äranägemise järgi seadusega fikseeritud kohti kaotada ja muuta, ning et see tõepoolest seadusepä-rane on. Sama rada on mindud. Minu isikliku arvamise järgi ei ole see põhiseaduse pärane. Seaduseandlikku võimu ei ole õigus edasi delegerida meie põhiseaduse järgi valitsusele, kui isiklik koosseis seaduses fikseeritud. Seepärast igakord, mis meie nägime? Meie nägime, et iga

eelarve arutamisel tehti arveid ametnikkudega: ühele seaduseandliku kogu liikmele ei meeldinud üks ametnik, see olevat teda halvasti käitlenud, teisele paistis, et see koht on liigne, ning iga eelarve juures olid kohtade kustutamised, mis aga pärast muidugi jälle kerkisid üles teiste nimetuste all. Leiti, et see valitsuseaparaati kindlaks ei tee ja ei anna võimalust ametnikule iseseisev olla, iseseisvusetu ametnik aga meie riiklikus elus soovitav ei ole. Eriseadusega fikseeriti koosseisud. Seda seadust arutati peaaegu aasta otsa, ja kõik mõtlesid, et terve ametnikkude koosseis on kindlustatud seisukorras. Aga mis meie nägime? Hakati arutama seitsme ministeeriumi seadust, ja kui see vastu võeti, oli seisukord hullem kui enne. Kõik koosseisud kuulutati kustunuks, nii et igapäev võidi iga ametnik vallandada. Nii näeme, et ühest seisukorrast karati teise ja loodi niisugune seisukord, millest hullemat ei ole enne olnud. Kas see hea on, seda võite ise väga hästi otsustada. Riigikogu pahem pool on kõige rohkem niisugusele olukorrale näidanud, et nii ei tohi ametnikke käitleda, aga nagu saatuse pilkeks tuli sama poole valitsuse ajal niisugune olukord vastu võtta. (V a h e l h ü ü e.) Teie teostasite niisuguse seisukorra, kus ametnikkudel mingisugust õigust ei olnud. Peab tähendama, et teie, sotsialistid, üldse sellest suurt küsimust ei teinud ja seda vabalt käsitlesite, kuidas teie vaated, soovid ja sihid nõudsid. Mis on olnud selle tagajärg? Tagajärg on see, et meie ametnikud ei julge otsustada ja et nad, niiöelda, alati niisuguse hirmu all on, et neist kui mittesoovitavast elemendist võib lahti saada iga silmapilk, kui ei ole ülemuse tahtmisel toiminud. Nad peavad selle tuule poole hoidma, kuidas nende otsekohene ülemus, nende poliitiline juht on, teised peavad veel kaugemale vaatama, peavad tundma, kuidas seaduseandlus, üks või teine partei nende tegevusele vaatab. Selle tagajärjel kannatab meie ametiasutustes otsustamine, otsustamisvõim on alla mäge läinud, ja neid otsuseidki, mis tehakse, ei tehta igakord selle ametniku oma südametunnistuse järgi, ega täpse seadusetähe järgi, vaid ülemuse tuju ja kapriisi alusel.

Ma ei hakka siin üksikuid juhtumisi ette tooma, neid meelde tuletava, need on kõigil teada. Kuid ütlen valitsuseaparaadi korraldamise seisukohalt, et siin igakord, kui kuskile uus poliitiline juht tuleb, terve ametkond kihab ja ootab, et ei tea, kuidas isik meeldib, kuidas mitte. Kui selle ametkonna juhi võimu alla satub väiksem ametnik, vähema tähtsusega, siis vabaneetakse temast ruttu, aga kui on tegemist mõne suurema ametnikuga, kellel oma poliitiline seljatagune, seda käitletakse tei-

siti, tehakse nii: kaotatakse koht, lastakse 4½-kuulisele pensionile, las saab 4½ kuud palka, kui aga temast lahti saaks ja siis jällegi võimalik oleks mõne kuu pärast sama koht asutada ja oma soovi kohane inimene asemele panna. Sellest näeme, et meie selle küsimuse juures oleme teinud üksteise järele hüppeid, ühest äärmusest teise läinud. Võibolla see on üheks põhjuseks, et meil kodanikkude poolt nurisemisi ette tuleb meie valitsuseaparaadi vastu. Minul isiklikult on tulnud elukutse tõttu kokku puutuda ametiasutustega, ja pean nende kaitseks ütlema, et see asi tõepoolest nii hull ei ole, kui see võibolla mõnel puhul kodanikkude poolt tehakse, kui ametnikkude üle kaevatakse ning kasutatakse isegi ajakirjandust ja sagedasti ka kõrvalmõjusid poliitiliste parteide juures. Mis on siis niisuguse nähtuse esile kutsunud? Selle nähtuse on esile toonud asjaolu, et meil seni ei ole kindlaks määratud valitsuse määrustega või seaduseandlikul teel asjaajamise kord meie riiklikkudes asutustes. Kui võtame I kõite Vene Seaduste Kogust, siis näeme, kui täpselt on seal iga funktsioon ametiasutuses, iga ametniku kohused näidatud. Seal on näidatud, kuidas paber liigub, kelle kätte see läheb, missuguse täriminiga peab see edasi antud olema, ja kui teatud tärimini jooksul ei ole vastust tulnud, et siis on kodanikkudel õigus pöörduda järgmise ülemuse poole j.n.e. Ühes sellega on meil võetud ülemuselt igasugune võim ametniku üle. Peab tähendama, et ainuke karistus, mis meil on ametnikule, on, ta vallandada. Meie teame, et need üleastumised ja kodanikkude huvide rikkumised võivad olla mitmekesised tähtsuse ja suuruse poolest. Samuti teame, et kui inimeselt ta ülalpidamise võimalus võtta, siis peab küll üleastumine karjув ja kisendav olema, kui seda karistust kasutatakse ja inimene ametist vallandatakse. Kui oli arutusel Riigiteenistuse seadus, siis olid komisjonis põhimõttelikud ja väga pikad vaidlused selle üle, kas üldse meil niisugust distsiplinaar võimu anda ülemusele alamuse üle. Aga siiski sel ajal arvati, et seda ei tohi anda. Nüüd on olukord ja elu näidanud, et see on ametnikkude huvides ja peaaegjalikult kodanikkude huvides, kellel ametiasutustega tegemist, et säärane distsiplinaar võim oleks.

Kui meie seitsme ministeeriumi seaduse vastu võtsime, siis meile dikteeriti ja öeldi, et meie nüüd määrame suuna. Seitse ministeeriumi on siht, mille alusel hakkab valitsuseaparaat koondamise suhtes töötama. Ja üheks eelduseks oli, et selle valitsuseaparaadi sisemine korraldus pannakse valitsuse määrusega maksma. Võibolla lühikese aja tõttu ei ole seda korraldada

suudetud, aga meil praegu midagi säärast kuulda ei ole.

Aga vahepeal on suured muudatused olnud ühes ja teises ministeeriumis. Seda on ministeeriumid ise korraldanud. Ma arvan, et niihästi seaduseandja kui ka valitsuse poolt tehtud vigades ja puudustes on põhjuseks see, et meil ei ole asutust olnud, kes selle küsimuse lahendamise endale oleks võtnud. Loomulik oleks olnud, et kohtuministeerium oleks pidanud seda asja ajama. Ja kohtuministeeriumi ülesanne on olnud esitada seadusi. Aga mis meie näeme? Meie näeme, et iga ministeerium enese ette töötab. Isegi Riigikontroll võtab ministeeriumide korraldamise endale, nagu Majanduseministeeriumi korraldamise eelnõuga lugu oli. Need ideed algatas Riigikontroll. Mis meil oleks siis tarvis teha? Ma arvan, et meil oleks esimene ja kõige vajalikum see, et meil kodanikul kindlustataks valitsuseaparaadi ülevõimu vastu, et meil määrataks, missugused õigused on kodanikkudel, et kodanik teaks, missuguse asutuse poole ta pöördub, ja kui see asutus talle ülekohut teeb, et siis võimalus on ka seda revideerida. Meil on riiklikku ülevõimu usk nii suureks läinud, et kui võtame need asutused, kes teotsevad majanduslike küsimustega, siis näeme, et seal on niisugune vaade, et riigile peab iga hinna eest õigus jääma, ja et kodanik peab igaviisi katsuma ikka riigile õigust muretseda. Kui siin räägiti, et riigil on 60% kõigist väärtustest ja varandustest, siis arvan, et see on väga tähtis, kui siin nii suur arv küsimusi ja vahekordi tuleb lahendada just ametnikkudega, kuidas sellele vaadatakse, ja missugused põhimõtted selleks maksivad. Arvan, ja olen ka oma praksises näinud, et tihti riik alandab end säärase olukorra juures vaidlusteni, mis sugugi riigi väärilised ei ole, ta hakkab isegi sääraseid konkse tarvitama, mis talle kõlblikud ei ole. (E. Joonas, stp: Aga juriskonsult?) Juriskonsult on üks väike käskudetäitja, ja kui keegi volinik toimib, siis ikka oma volitaja soovil, tahtmisel ja teadmisel. Veel üks nähtus on meil, et kui riigiga tegemist tehakse, ja kui mõistetaksegi summa välja, siis öeldakse, et raha ei ole ja peab ootama.

Näiteks tahan üht väga suurt asja selle tõenduseks meelde tuletada, mis eelmise valitsuse energilisel püüdel lahendati. Nimelt Petserimaa laskeplatsi tasumaksimise küsimus. Seal võõrandati maad talupoegadelt ja võeti riigile üle, metsad lõigati maha, ja alles kolme, nelia aasta järele saadi teatud rahasummad. Kui tasu nõuti, siis öeldi, et maa on osutunud kalliks, ja tasu enesest väga suur, nõndapalju raha ei ole. oodake, maksame aastate jooksul. (V. Hasselblatt, sks-r: Ja kodanikud võtavad säärase ees-

kuju omaks.) Nojah, muidugi, kui võimalik hoiduda maksimisest, siis — miks mitte. See on üks näide, aga neid võib veel palju olla.

See ei tõsta lugupidamist meie kodanikkudes ametnikkude suhtes, ja seepärast on kõiksuguseid nurinaid meie valitsuse vastu ja ametnikkude kohta kuulda. Siin võivad kerkida arvamised, nagu ametnik meelega ei tahaks teha, nagu oleks tal selle mittetegemise taga erisoov, mis seadusevastane, kuna seda tegelikult ei ole. See põhjus on aga, kus riigil midagi kaotada, siis katsutakse seda pikendada ja edasi lükata, ja ega igakord ametnikud nii halvad ei ole, kui seda kujutletakse.

Meil tuleks administratiiv-aparaadi ümberkorraldamise ja muutmise juures üks kindel süsteem ja asutus võtta. Olgu see siis kas kohtuministeerium, riigikassa või Riigikontroll, kes teatud plaani juurde välja viib ja kes seda järjekindlusega teostab. Seda esiteks. Teiseks, et meil määrataks ametiasutustes asjaajamise kord, ja et igal kodanikul teada oleks, kelle poole tema võib asjaajamise alal pöörduda, samuti et ka ametnikul selge oleks, missugusest otsustamisest ta vaba, mis alad temale kuuluvad, missuguse otsuse ümberlukkamist ei tarvitse tema karta, sest on kindel, et kui iga ülemus hakkab oma alama otsust ümber lükama, siis kaoks ametnikkude autoriteet kodanikkude ees, huvi, asja otsustamine veniks pikale j.n.e.

Peale selle on meil veel eriline ametkond, keda tahaksin siin paari sõnaga puudutada. See on meie Riigikontroll. Riigikontroll on meie põhiseadusega ja Riigikontrolli korraldamise seadusega pandud erilisse seisukorda. Riigikontrolli loetakse rahvaesinduse volinikuks, siit saab ta oma võimu alused, siit valitakse Riigikontrolör. Kui aga siin meie riigi eelarvega tegemist tehakse ja seda siin arutatakse, siis just nagu paistab, et Riigikontroll ei puutuks valitsuse võimkonda. On aga selge, et Riigikontroll on valitsuseaparaadi lahutamatu osa. Seda arvesse võttes lubatagu minule veel paari sõnaga sellele asutusele tähelepanu juhtida.

Teame, et meil Riigikontrolli tegevuse iseäralduseks on see, et tema kohta maksima pandud põhimõte Asutava Kogu poolt vastuvõetud määrusega, et temal on õigus otsustada otstarbekohasuse üle. Ühed Riigikontrolörid, nende agendid, on seda õigust rohkem, teised vähem kasutanud, see oleneb Riigikontrolöri isiklikkudest vaadetest ja soovidest, võibolla ka muudest mõjudest; igatahes see põhimõte on maksev, ja kas nüüd hea või halb, selle kohta lähevad vaated lahku. Mina oma seisukohalt lähtudes pean tähendama, et see põhimõte peaks kaotatama. Mina tootsin selleks

ka põhjendused ette. Esimesena oleks see, et Vene seaduses oli põhimõte, et see oli erilistest olukordadest tingitud, see oli absoluutse monarhia võimu põhimõte. Selle eitav nähtus on see, et paraliseerib ühe või teise valitsusevõimu tegevust. Seda esiteks. Teiseks kaotab teatava vastutuse tunde. Selle vastutuse tunde puudulikuse üle on tihti kaevatud, ning ka selle üle, et see on paraliseeritud ametnike juures komisjonide süsteemi tõttu, kus vastutus tervele komisjonile langeb. Aga veel rohkematel juhtumistel tuleb see panna Riigikontrolli arvesse. Meil tahetakse Riigikontrolli templit ühele või teisele otsusele. Võibolla et see mõne ametniku juures hea on, aga kui päris objektiivselt vaatame, siis näeme, et ühesugused inimesed on igalpool valitsuseasutustes. Võibolla et valitsuseasutuse agent kannab suuremat vastutust, kui Riigikontrolli agent, kes Riigikontrolli templi peale paneb. Ma võin illustreerida tuua näite, millest selgub, et ka need inimesed võivad oma toimingutes puuduliku asjatundmise ja vähesel vilumuse tõttu eksisamme teha. 1924. a., kui ma sõjanõukogu liige olin, tõsteti Muhu väinas üles suurtükkipaat „Sulev“. Merejõudude juhatus tõstis selle üles ja Riigikontrolli poolt oli keegi noormees saadetud vaatama, et riigivaraandust kokkuhoidlikult käitletaksa ja seda kasulikult tarvitataks. Tõstekraanid osutusid nõrgaks. „Sulev“ hakkas vee peale kerkima, mille tõttu läks raskemaks, sest et laevatankid olid õli täis, ja kraanid ei jõudnud tõsta. Tõstjad ütlesid, et meie ei saa muidu, kui peame tankid tühendama. Riigikontrolli noormees nõudis kohe raadio kaudu teateid, kas võib seda lubada teha. Iseenesest selge, et uue tõstelaeva juurdetoomise kulud oleksid palju suuremad olnud kui see kahi... (Riigikontrolör K. Soenberg: Kas see on ikka fakt?) See on fakt, sõjanõukogus kanti see ette. Admiral kandis ette, et nõutakse Tallinnast luba, et võiks õli välja pumbata. Ta võttis aga vastutuse enesele ja laskis õli välja pumbata luba küsimata. See oli 1924. a. See oleks illustreerimiseks, et ega see Riigikontroll ka alati ilmekimatu ei või olla, et seal ka üliinimesed ei või olla, kes võivad teisi kontrollida.

Ma tooksin tänavuse aasta kohta ka ühe väikese näite. Ma ei taha öelda, et see ametnik, kellest jutt, mitte küllalt omal kohal ei ole, aga teatud küsimuste otsustamisel võib öelda päris objektiivselt, et tal nende otsustamiseks küllalt teadmisi ega andmeid pole. Tänavu tehti raudteede alal suurem sisseost. Ja siis sõitis komisjon Poola, Prantsusmaale ja Saksamaale neid suuri vabrikuid vaatama, mis pidid neid rööpaid valmistama, mis riigil oli tarvis osta. Sinna sõitis Riigikontrolli esinda-

jana kaasa noor insener, kes võibolla paari aasta eest meie tehnikumi lõpetanud ja mujal käinud ei ole. Kui see sattus nüüd neisse hiiglasuurtesse terasevalamise ja -pressimise vabrikuisse, mis ameeriklased Ruhris ehitanud tehnika viimse sõna järgi, siis ta imestas väga, ja tal ei olnud võimalust midagi öelda, midagi otsustada. (Riigikontrolör K. Soenberg: See ametnik on praegu raudteevalitsuses ametis.) Ma tõin näite selleks, et näidata, et igakord ei või ka neid Riigikontrolli otsuseid ilmeksimatuks lugeda ega või nende järgi, kui ümberlõkkamatu töö järgi käia. (H. Martinson'i, stp vahelhüüe.) Meil ei olnud õigust Rootsis käia... (H. Martinson, stp: See oli enne tehtud juba.) Teie tegite Riigikogus seda.

Need oleksid märkused, mis tahtsin teha meie valitsuse ja valitsemisaparaadi kohta ja nende puuduste kohta, mis esile tulnud ja mida tarvis parandada, et olukorda muuta.

Teine küsimus, eriküsimus, mida ka eile härra Päts puudutas, on Petserimaa küsimus. Härra Päts tähendas, mis seal tehtud kultuuriliselt, missugused väärtused seal ette tulnud, ja mis tuleks ette võtta olukorra parandamiseks. Puudutamata jäi aga Petserimaa majanduslik külg.

Peab ütleva, et see maa erineb meie emamaast kultuurilisest ja etnograafilisest küljest, kuid veel rohkem erineb see meie maast majanduslikust seisukohast. See maa-ala koosneb mitmesugustest raioonidest ja seal on mitmesugused võimalused inimeste elatamiseks. Kui võtame Vastseliina raiooni, Petserimaa läänepoolse osa, siis näeme, et siin elavad jõukamad põllumehed, kellel maad rohkem. Kui võtame aga idapoolse osa Petserimaast, siis on seal elanikkude arv ühel ruutkilomeetril tihedam. Põhja pool Petserimaal on hoopis isesugused elamisvõimalused. Seal on esikohal kalapüüdmine, samuti sibulate, kurkide ja sigurite kasvatamine. Kui see maaosa oli Pihkva kubermangu küljes, siis põhja- ja idapoolsed raioonid võisid tindikala püüdes elatuda. Ida pool oli parem turuvõimalus aia-vilja müümiseks. Irboskas oli kipsitööstus, kipsi veeti tuhandete vagunite viisi Peeterburi, inimesed käisid töö suurtes linnades, ja neil olid rahuloldavad elamisvõimalused. Kui nüüd aga piir Irboska tagant läheb, siis ida- ja põhjapoolne osa nagu lõigati ära emamaast. Kala ei olnud enam kuskile panna. Kipsivabrikud seisavad, ainult üks töötab, 8 on puruks lastud. Ehitusetööd ei ole, kuna suur hulk inimestest seal on head müürišepad, aga selle töö leidmine on täiesti kadunud, mille tagajärjel ka see majanduslik wiletus tekkinud. (H. Martinson'i, stp vahel-

hüie.) Seeläbi, et nad peavad ümber orienteeruma, ja et neil mingisuguseidki võimalusi oleks ülalpidamist leida, on neile tarvis maad muretseda. Ma ütlen, iga Riigikogu ja iga valitsus on katsunud neile jõudu mööda vastu tulla, on antud laenu kalameestele ja abirahasid Hariduse- ja sotsiaalministeeriumi summadest. Kuid pean tähendama, need on ajutised abinõud olnud, mis kohaliku organiseerimatus ja võibolla tihtilugu mitte hästi ja asjalikult nende summadega talitamise tõttu mingisuguseid tagajärgi andnud ei ole. Isegi need väiksed rahasummad ei ole andnud neid tagajärgi, mis need oleksid pidanud andma. Sedaviisi ei saa tervet olukorda parandada, vaid siin peaks midagi kestvamalt ette võtma, mis ei nõuaks riigilt suuri materjaalseid ohvreid, sest sealsed elanikud ei ole sugugi nii nõudlikud, nad tarvitavad oma isiklikuks ülalpidamiseks 4 korda vähem, kui eestisoost kodanikud, ja lepivad palju vähemaga. Petserimaa elab praegu üle suurt murranguaega, see tähendab, kaob küllakogukondlik majapidamine, talud lähevad krunti. Kui võtame Põllutööstusministeeriumi arvud, siis näeme, et seal kümnedtuhanded talud lähevad krunti, ja mis see tähendab? See tähendab pea sedasama, mis asuniku asumine. Kui asumikudel raske, kui nad asuvad paremale maale, ja neile toetust antakse, siis on arusaadav, et Petserimaal veel raskem on, kui sääraseid toetusi ei ole. Seal inimene ehitab üles ainult ühe saunaüti ja ise omal jõul evakueerib enese vanast külast välja, läheb sinna koha peale. Tihtilugu paljud väljaminejad ei saa kõlblikku maad, vaid nii mõnedki on sunnitud kännustikku kultiveerima, kust mets maha võetud, millepärast neile rohkem maad antakse. Kui neil perekonnaliikmed töövõimelised, siis nad lähevad sinna, sest saavad seal poole rohkem maad. Kui niisugune suur majanduslik protsess kesk-kohast saadud väikeste materjaalsete kulude abil teostunud, siis arvan, et kohapealse majandusliku olukorra parandamiseks riigil ei tarvitse suuri abinõusid appi võtta, mis meile majanduslikult võiksid üle jõu käia. Mis tuleks ette võtta? Kõige esimene abinõu — seal on hulk maid, mis riik välja rendib, need tuleksid välja anda juurdelõigetena, kus vähe maad, need on piiräärset peremehetud maad, mis piiritõmbamisega Venemaalt Eestisse tulnud. Siin ei ole muud materjaalset kulu tarvis, kui tuleks valitsemis-aparaadile kohapeale üks tööjõud juurde anda, sest praegu ei ole seal inimest, kes sedalaadi tööd võiks teha. Maakorralduse alaline liige, kes kohapeal, peab teostama kohapealseid maakorralduse töid, see on kruntimist, ja teostama ka maareformi,

mis seal palju raskem, sest tuleb kindlaks teha, kellele missugune maatükk võõrandada, ta on tööga koormatud. Peale selle kuulub veel selle isiku ülesannete hulka maade korraldamine ja palju mitmekesisemad ülesanded, kui siin sisemaal. Siis peaks veel suurendama kohtuaparaati, sest teame, et maakorralduse seaduse järgi on kohalik kohtunik komisjoni eesistuja ja liige. Petserimaal on kaks rahu-kohtunikku, üks osa Võrumaast käib ka siia alla, ja rahvas on seal väga protsessihimuline. Kui tahetakse öelda, et eestlased on protsessihimulised, siis armastavad ka venelased samuti protsessida kui eestlased. (E. J o o n a s, stp: Härra Päts soovitas kohtunikku arvu vähendada.) Ei, see ei olnud nii, ta ütles, et protsessimise võimalusi tuleb natuke piirata. Seal on kohtunikud oma otsekoheste ülesannetega niivõrt koormatud, et neil ei ole võimalik maakorralduse komisjoni tööst osa võtta, ja selle tagajärjel töö seisab. Seda piiräärset peremehetud maad on 2000 tiinu, ja arvan, et sellega saaks kustutada kahe valla, Senno ja Irboska, maa-nälga. Teine abinõu, mis siin võiks tarvitusele võtta ja mis võiks tagajärgi anda, on, et kännustik ja muu säärane maa-ala välja jagatakse, sealt saaks mõnituhad tiinu maad, ja see parandaks olukorda järelegi. Peale selle tuleks kuivatada soo, kohalikud peremehed ei tunne seda tööd, ning see annaks hulga maad juurde. Aga ma ütlen, et kõigi nende küsimuste ja jagamiste lahendamine seisab nende asjaolude tõttu, et ametiasutused faktiliselt ja füüsiliselt ei jõua seda saata.

Üks küsimus, mis praegu valitsuse ülesanne peaks olema, on Peipsijärve vee-pinna alandamine. Meie teame, et viimastel aastatel on Petserimaal olukord väga raske olnud selle tõttu, et heinamaad ja põllud olid üle ujutatud. Heina saadi väga vähe, ainult see, mis veest võeti, ja see oli üheks põhjuseks, mis pärast möödunud aastal suur hulk karja suri, kuna teda veestõngitsetud heinaga tuli ülal pidada. Kohalik arst rääkis, et järveäärsetest karjadest lähematel aastatel piima loota ei ole. Muidugi on valitsus kitsendatud olude tõttu sunnitud olnud raha kärpima, mis Peipsi vee-pinna alandamiseks määratud. Ma arvan, et see on koht, kus kapital võib suuremaid protsente tagasi tuua, ja teiseks lahendaks see palju Petserimaa kitsast majanduslikku olukorda, kui sinna summasid paigutame. Kolmas abinõu, mis Petserimaad sel alal palju aitaks, on see, kui sinna natuke õhku muretseda, kus rahvaarv tihe. Kuid seda mitte nii teha, nagu tänavu tehti. Kevadel toodi riigi kulul kalamehi Petserimaalt ja paigutati nad Läänemaale, mere äärde, muretseti isalikult nende eest, aga nüüd lugesime, et

nad olevat jällegi viletsasse olukorda satunud ja tulnud abi paluma. Ma arvan, et säärasel viisil meie Petserimaa majanduslikku olukorda parandada ei saa, et sealt inimesi siia toome ja siin võõrastest oludes veel hullemasse olukorda asetame, kui nad seal olid. Peale selle lähaks see riigile kalliks, ja tagajärjed ei vastaks neile kuludele, mis riik selleks kandma peab. Minu arusaamise järgi oleks olukord palju lihtsam siin, nagu ma juba tähendasin, kui ma Petserimaa juurde tuln, kuna kodanikud seal teatud olukorra juures palju vähemaga lepivad kui meie kodanikud. Meil ei pruugi õpetust võtta kaugelt, vaid vaatame, kuidas toimetab Lätimaa. Lätgalias on olukord säärane, nagu meil Petserimaal. Seal on üks asutus, mis seal rahvale maad muretseb, see on Läti maapank. Kui meie võtame maapanga, siis ei tee ta muud, kui võtab riigikassast raha ja jagab need rahad välja, ja muud midagi. Aga et maapank ka mingit agrarpolitikat ajaks, siis sel alal ei ole veel midagi korda saadetud ja ei ole mõeldud ega rääkima hakatud, et midagi võiks sel alal teha. Ja väga kergesti oleks seda võimalik teha. Mil viisil? Meie teame, et alati üks teatud arv maapidamisi läheb müügile, see on kindel majanduslik seadus, et ühed omanikud müüvad, teised ostavad. Nüüd oleks tarvis maksma panna olukord, et maapank kõik vabad maatagavarad ostaks endale. (K. B a a r s, töer: Ostueesõigus.) Ei pruugi ostueesõigus olla, selleks peab raha olema. Maapank ostaks need maad endale ja jagaks maad neile, kes maata. (V a h e l h ü ü e tööerakonna rühmast.) Ei, nad ei saa müüa, sest panga võlg lasub neil mail, ja panga käes on võlakohustus. (V a h e l h ü ü e pahemalt poolt.) Ostavad uued talud, ja need, kes kohale jäävad, saavad maad endale. (V a h e l h ü ü d e d.) Teie olete ise lugenud ja kuulnud, et Petserimaalt eestlased ja venelased lähevad läänepoole, et nad on juba poole Võrumaad ära ostnud. Loomulikul teel on nad seda teinud — kolmeaastase järelmaksuga müüvad taluomanikud talud. Seni oli asi korras, aga nüüd ei saa ostja kuskilt raha. Selline on olukord. Ei taheta müüa järelmaksuga viieks aastaks, ei taheta müüa kahekümneks aastaks 4—6%, osta aga tahetakse kolmeks aastaks ja oldakse nõus maksma 8—10%, mitte 14—15%. (K. B a a r s, töer: Aga kust ostja selle raha võtab?) Ega see, kes sealt ära läheb, sellepärast oma kohta ei müü, et ta seal läbi ei saa. Ta läheb ja ostab selle raha eest Võrumaal poole suurema koha, sest ta isiklikud nõudmised on väiksed, ja tal on võimalik Võrumaa koha eest raha välja maksta, sest tema oma kultuurilistele nõuetele raha ei raiska. (E. J o o n a s, stp: Metsmees.) Teie võite teda nimetada

ka metsmeheks. Kui meie vaatame summat, mis nad endile tarvitavad, siis on see summa palju väiksem, kui hariliku Eesti talupoja peale kulutatakse. (K. B a a r s, töer: Väga kahtlane.) Teie tunnete seda maad väga vähe, see alkoholi mõju on palju suurem kui kvantum, mis sinna muretsetud. (K. B a a r s, töer: Metsmehele mõjub palju halvemini. — J. S o o t s, põl: Muidugi mõjub — hakkab laulma.)

Ma arvan, et see oleks väga kerge läbi viia, ja meie saaksime kerge vaevaga lahendada majandusliku kitsikuse, mis Petserimaal valitseb. Pean ütlema, et neil aastail, kui Eesti pangal võimalus oli krediiti anda, Eesti pank andis 18—25 miljonit igal kevadel, ja juba jaanuarikuu lõpul tuli see raha tagasi. Seda küsisin ma Eesti panga juhatuselt. Eesti pank sai nii peaaegu kõik kätte, ainult mõni väike veksel läks protesti, ka need nõuti sisse, ja nii ei läinud pangal midagi kaduma. Nüüd ei ole aga Eesti pangal enam võimalik raha anda, pikalaenu pangast on aga krediidi saamine väga keeruline. Ka sellel on kaudne mõju, et linahinnad on poole odavamad. Ma toon näite, kuidas 1924. ja 1925. a. maad osteti, kui linakaal maksis 34—38 tuhat. Osteti näiteks 1 tiin maad, ja kui see maa oli ristikheina maa, siis maksis see 100 tuhat senti, tähendab hind oli kolme kaalu linade hind. Teie näete siis, et ühe aastaga oli see võlg tasutud, sest tööjõud tal midagi ei maksnud. 15—20 tuhat maksis ta ühe ristikheina tiinu eest renti, et lina peale külvata. Need andmed näitavad, kuidas oli võimalik niisuguse väikese vaevaga maad osta. Ja loomulik siis, et siia lääne poole valguti.

Peab tähendama, et valitsus Petseri asjas üksi süüdi ei ole, seal ei ole lihtsalt õnne olnud, ei ole õnne olnud administratsiooni nende katsetega.

Hakkame algusest pihta ja võtame maaülema instituudi, kas see on hea või halb? Ühed ütlevad, et tagajärjed on head, teised ütlevad, et halvad.

Siis tuli Maaseadus, võeti maade võõrandamine ette, lootes, et see lahendab küsimuse, kuid ka see ei andud tagajärgi. 4—5 aastat on kestnud kohtuprotsessid lõputa.

Keegi vana Vene mõisaomanik Petserimaal ütles ka, et tema ei usu seda, et temalt mõisa saab võtta. Aga nüüd tuli ta ja ütles, et ära võeti. (M. M a r t n a, stp: Ära võttis! — K. P ä t s, põl: Aga targematelt ei võetud.) Nii näeme ka, et see seadus ei andnud tagajärgi.

Minu parteiseltsimees rääkis alles eile koolimajadest. Ka nende ehitamisel ei ole soovivat tagajärge. Neid ei taheta kütta. Vallale pandi küll teorjus, et saaks ehitada, vett vedada, palke vedada j.n.e., lubati kohtu alla anda, aga tagajärgi sel-

lel ikkagi polnud. (K. B a a r s, tõer: Aga öelge, mis seal teha tuleb?) Ma ütlen, mis peab tegema. Ma juba ütlesin, mis majandusliku olukorra parandamiseks tuleb teha.

Nüüd hakkas Eesti pank ehitama, ta ehitab niisuguse palee, mida ei ole veel kuskil. Petseri Eesti panga palee maksab 34 miljonit. (V a h e l h ü ü e.) See on peale selle, kaitseliidu ehitus läks üle 10 miljoni. (R. K u r r i s, as: Kas see ei ole tehtud petserlastele töö andmiseks?) Ei, petserlased ei ehita, sinna tuuakse Tallinnast ja Mustveest peenemaid asjatundjaid. Nüüd langeb ära väide, nagu oleks tahetud panga hoonet Petserimaal ehitada töömuretsmise otstarbel. (K. P ä t s, põl: Rahavahetamise koht.) Petseris Eesti pangal on nädalas vast kõigest kolm kommertsvekslit! Aga nüüd ehitatakse suur saal kahe valgusega, ülevalt ja kõrvalt, veevärk, parkettpõrand j.n.e. Keegi aga sisse ei lähe. Kanalisatsioon on üksi 6 miljonit senti maksma läinud, sinna juurde arvatud ka keskküte. Ma kuulsin kuskilt seletatavat, et vaadake, siit tuleb Moskva-Tallinna raudtee läbi, see kujuneb suureks piiriäärseks tsentrumiks, ja pank peab riiki ka vääriliselt esindama. (A. T u p i t s, põl: Hakkavad tshervontseid vahetama. — K. B a a r s, tõer: Ega see pole riigipank. — J. S o o t s, põl: Võibolla, et praegu pole, siis oli küll, kui ehitama hakati.) Muidugi, pank on andnud hulgale inimestele peavarju: võetakse üürnikke eramajadest, kohtunikule on tuba määratud, kohalikule notarile oma kamber j.n.e. Vaadake, see on raiskamine. Need kodanikud, kes samast pangast raha laenasid ja enestele majad ehtasid, löögu nüüd maja ukсед ja aknad kinni, sest nende üürnikud asuvad panga hoonesse. Ei ole üürnikke, kes hakkaksid eramaju rentima, sest Eesti panga palee võtab nad enese juurde. (J. S o o t s, põl: Pank hakkas võistlema.) Härra Usai teab väga hästi, et Petseris on maju pooleli ehitamisel ja ei jõta lõpule viia. (K. B a a r s, tõer: Seal ei ole midagi parata.) Noh, niisugust suurt paleed ei oleks tarvitse nud ehitada. (A. U s a i, stp: See on küsitav.) Uhke ja ilus on ta muidugi. (E. J o o n a s, stp: Kas see mitte muinasjutt ei ole, see kõlab nii.)

On halb õnn olnud, eriti asutustel, kes midagi Petseris ette võtnud. On teada, et siin seaduseandlikus kogus on teatav vool, mille esindajad arvavad, et ei tea, kas maksab seda hoonet hoida, võiks vast ehk ära anda, mõni võtab omale. 1923. a. läks minema aastane raielank riigi metsa. (V a h e l h ü ü e: Kes ära andis?) Peab tähendama, ainuke inimene, kes sellele vastu astus, oli härra Grigorjev, muulane, kes ütles, et ei või seda ära

anda. Märkisin päris õieti, missugused vaated on meil Petserimaa suhtes. Arvan, Petserimaa meile nii tähtsuseta ei ole, et temale käega lüüa, nagu seda armastatakse teha. Seda esiteks. Siin peab nii keskvalitsus kui ka seaduseandlik kogu seda asja parandada katsuma ja mitte asjata seadusi andma ning valitsus korraldusi tegema. Igatahes niisuguste abinõudega olukorda parandada ei saa, kui seal ühele ühis pangale anname 500 tuhat krooni laenu ja mõnele teisele organisatsioonile samapalju, ning paari aasta pärast tulevad need laenud kustutada. Sel teel meie kaugele ei saa, ning see viis Petserimaad raskest seisukorrast ei päästa, annab ennem eitavaid, kui positiivseid tagajärgi.

Vaheaeg kl. 12.12 min. — kl. 12.30 min.

Koosolekut juhatab teine abiesimees
R. Penno.

Sekretäri kohal sekretäri esimene abi
A. Tõllassepp.

H. M a r t i n s o n (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Et eelarve-vaidlused nii pikale venivad, tuleb küll osalt Majanduseministri saamatu lugemise arvele kirjutada, osalt jälle selle erakonna teeneks pidada, kelle esindajad eelarve-kõnedes oma pühaks kohuseks pidanud aina sotsialistide materdada. Härra Schulbach arvas sellega õige suure vägiteo korda saatma, kui ta sotsialistliku partei ühinemise ja tugevamaks minemise ajalugu omas värvis püüdis ette tuua, ja nii õieti ise „äm-maemandana selle sisikonna sees soperdas“, millise patu ta püüdis sotsialistidele kaela veeretada.

Oma suures helduses tuletas ta ka mind meelde ja arvas seega õige suure trumbi välja mängima, kui ta ütles, et mina olevat Riigikogus ja rahvakoosolekutel sotsialistide sõimanud, mille eest siis mina kui pärl sealtpoolt olevat üles nopitud.

Pea selle au tagasi lükkama, sest pole minu mood üldse kedagi sõimata, isegi härra Schulbach'i mitte, kes oma mannetus vihahoos enam ei tea, mis ta suust ütleb, ja keda ma seepärast enam täiesti vastutusevõimeliseks pidada ei saa. (J. T e e m a n t, põl: Milleks ei saa pidada?) Vastutusevõimeliseks! Kui asjalikku arvustust sõimamiseks peetakse, siis olen ma vast selles mõttes tööerakonna vastu palju enam patustanud kui sotsialistide vastu, ja ometi on sealtki poolt mulle omalajal mõnda korda mõista antud, (J. T e e m a n t, põl: Tule üle!) et nad healmeelil näeksid mind tööerakonna ridades. (A. S c h u l b a c h, tõer: Ei taha Teid.)

Sellest niipalju. Mis nüüd eelarvesse üldse puutub, siis on minu rühmakaaslane rkl. Oinas sellest pikemalt rääkinud ja vägagi asjalikult, nagu vastasrinna ajakirjanduski sunnitud olnud tunnistama. Üldises mõttes eelarvet arvustama hakata pole minul mingit vajadust enam, ja poleks ma üldse sõna võtnud, aga et isegi valitsust toetavate erakondade kõnelejad pisukestesse kõrvalistesse asjadesse ära eksinud, siis ei või mulle keegi pahaks panna, kui minagi eelarve-vaidluste aega selleks kasutan, et mõnele kõrvalisele asjale Riigikogu liikmete tähelepanu juhin, milleks muul ajal paras võimalus puuduks, mis aga niivõrt eelarvega seotud, et sellest vaikides mööduda ei tohiks.

Parempoolsete ja keskerakondade peatrumbiks on alati olnud hädaldamine, et sotsialistid oma sotsiaalseadustega meie riigi pankroti lävele viivat. Sealjuures on maainimestele katsutud seletada, et kõik need sotsiaalseadused aina linnatöölis-tele, veel säärasele, kes sugugi tööd ei tahtvat tehagi, kasuks tulla ja nii aina maainimeste kulul „linna lolegejatele“ tahetavat riigi pensioni muretseda.

Seda juttu on valimiste eel aetud, ja sedasama juttu kordab kodanlik ajakirjandus veel nüüdki.

Kahjuks ei ole mul praegu 28. jaanuaril ilmunud „Kaja“ nr. 23 käepärast, seal on õige äge kirjatükk ilmunud sellest, et pahempoolse enamusega, milles ka keskrühmad süüdi, olevat sotsiaalseaduste seeria vastu võetud, millega tahetud isegi vanemaid riike üle trumbata. Lõpuks hüütakse seal õige paatoslikult: „Ei tohi enam sääraseid seadusi anda, milleta läbi võib saada ja mis riigi pankrotti võivad ajada!“ Minu arvates on säärane kurjustamine ja keskrühmade süüdistamine täiesti alusetu. Keskrühmad on truult alati parempoolseid aidanud just hädavajalisi sotsiaalseadusi tagasi lükata, isegi neid, mille läbiviimise üle ennem kokku oldi lepitud. Nii on palgaalamäärade seadus, eluaseme seadus, tööliste vanemate seadus ja palju teisi seadusi, mis sotsialistide poolt esitatud, ikka ja alati keskerakondade kaasabil tagasi lükatud, ja olen ka päris kindel, et tänagi päevakorras-olev haiguse, töövõimetuse ja vanaduse ning leskede ja vaestelaste kindlustamise seadus tagasi lükatakse, ja jällegi keskerakondade lahkel kaasabil.

Mistarvis siis säärane oma truude liitlaste ilmaaegne süüdistamine? Kas eelolevate maavalimiste pärast või? Minu arvates on see päris ilmaaegne, sest nagu kõik märgid näitavad, on keskerakonnad niikuinii kadumise teel. Tööerakonna hüsteerilised valukarjatused näitavad kõige selgemini, et „varga peas põleb müts“, ja

nemad oma kaduvusest isegi aru saavad...

Juhataja: Rkl. Martinson, ma peatan Teid, leian, et Teie viimane väljendus ei ole kohane.

H. Martinson (stp): Võibolla, — ja sotsialistide seas lahkuminekuid kuulutades taskuvarga knihvi tarvitavad, kes tagaajajate eest joostes võimalikult kõvasti püüab karjuda: „Võtke varas kinni! Võtke varas kinni!“

Seega loodetakse oma lagunemiselt tähelepanu pöörata; aga seegi võte on liiga läbipaistev — ei aita: mis kadumisele määratud, see kaob!

Teine keskerakond, või kes ennast keskerakonnaks peab — asunikud — on ju ajutine nähtus, sest nende ja põllumeeste kogude vahel õieti muid lahkuminekuid ei ole, kui tüli saagijagamisel. Selleks on ju kõik rauad tules, et varsti teineteise kaissu langeda. Et vagatsevad naised, kes kristlikku rahvaerakonda ülal peavad, niisama ka „rahvaerakonna põiheli“ väga lugupeetud rkl. härra Tõnison'i näol ka igavesti ei ela, on ju päevaselge, ja nende erakondade lõpu algus seega seotud. Varem või hiljem peavad nad kõik ühte sulama, ja selle üle võivad sotsialistid ainult rõõmustada. Saab ometi selge vahe, just nagu piiblis öeldud: Siin Israel, seal vilistid, ja org oli nende vahel.

Tegudes näitab see end praegugi, sest väga ühelmeel on olete eelarvest kõik summad välja jätnud, mis töölisringkondadele ühel või teisel näol toeks oleksid, selle vastu aga kodanluse heaks minevaid summasid ennem suurendanud kui vähendanud. Ka seaduseandluses on igal sammul seda üksmeelset tööliste vaenulikkust näha.

Minu rühmakaaslane rkl. Johanson nimetas juba kord, et omavalitsuste heaks minevatest hoolekande summadest on eelmise aastaga võrreldes 325.000 krooni kärbitud. Läheb valitsuse arvates muidu „laisklevatele töölistele“, kes ei tahtvat tööd teha. Vaeseid töövõimetuid inimesi, kes oma kodanikukohused riigi vastu täitnud, ei peeta tarvilikuks toetada, sealsamas esitatakse aga seaduseelnõu ja viiakse muidugi ka läbi, mis elujõulistele täiesti jõukatele inimestele niisuure pensioni tahab kuus määrata, mida suur osa töölisi vaevalt aastast teenib. Ma mõtlen nimelt seda seadust, mille järgi pensioni tahetakse neile inimestele määrata, kellel Eesti riigi loomisel iseäralikud teened olevat olnud. Pealt näha väga ilus algatus; sest mis on loomulikum kui see, et riik oma kodanikkude vanapäevade eest peaks muretsema sääraselt, et inimesed, kes riigi loomisel oma tervise või varanduse ohverdanud, vanas põlves, töövõimetuse korral

nälga ei pruugiks kannatada. Silt on väga ilus ja vastuvõetav, aga lähemalt silmitse-des on kohe näha, et ainult nende teened arvesse võetakse, kes kas Asutava Kogu või Riigikogu esimehed, mõne välissaat-konna liikmed või sõjaväes teenides vähe-malt diviisiülemad olnud. Nagu sellest näha, pension inimestele, kes kas otse sularahas või mõnel muul viisil juba tasu saanud ja suurelt osalt veel isegi suured sissetulekud omavad, nii et neil sugugi nälga karta ei ole. Rkl. Soots õiendas siin küll oma asja ja ütles, et tema oma pen-sioni täiesti seadusepärastel saavat ja mingit ülekohut seda vastu võttes ei tege- vat. Aga ma küsiks inimesi, kes kas otse esitajatelt, toetajatelt ja ka pensioni vas-tuvõtjatelt: Kas üksi neil Eesti riigi loomisel teeneid on? Kas on nad rohkem tei-nud, kui nende kodanikukohus nende või-mete kohaselt neid sundis tegema? Kas ei ole lihtsail inimestel, kes oma tervise, töövõime Eesti riigi loomise eest võidel-des jätnud — kas neil ei ole teeneid? Kas ei ole teeneid neil, kes oma elu ohverdanud, ja kelle järelejäänud omak-sed tihtilugu ei tea, mille otsa homme hammastega hakata, kas neil ei ole tee-neid? Kuidas nende eest hoolitsetakse? Kus on sellekohane lubadus jäänud, mis ka meie põhiseadusse võetud, et kõigil vabariigi kodanikkudel peab inimesvääril-ine ülalpidamine kindlustatud olema?

Antakse mõnele mõnisada või paremal juhul paartuhat senti kuus, siis arvatakse juba sellega kõik tehtud olema, ja kui sot-sialistid ka neile inimesväärilist ülalpida-mist nõuavad, siis jääb riik pankrotti.

Ma toon tuhandete seast ainult paar näidet, kuidas meil lihtsate inimeste eest hoolitsetakse, kelle Eesti riigi loomisel ka oma teened olnud, ja kes praegu töövõi-metuse korral kõigi tõugata on. Seda vist keegi ei eita, et 1905. aasta revolutsioon eelmänguks oli Vene riigi kokkuvarisemise-le ja seega ühtlasi ka Eesti riigi loomi-sele tõuke andis. Poleks 1905. aastal nii paljud oma eluga ja varandusega riskeer-inud, siis on väga küsitav, kas 1917. aastal nii suuri muudatusi oleks sündinud, nagu meie läbi elasime. Need mõlemad inimesed on 1905. aasta veteraanid, keda mul juhus oli alles viimase nädala jooksul jälle pikkade aastate järele näha. Üks neist oli Tartus trükitööline, mul ei ole ka põhjust tema nime salata, tema nimi on Johannes Kingissepp. Selleagsest vere-saunast pääsis ta eluga, jõudis Saksa-maale, kus Berliinis tööd leidis, kõik oma teenistuse aga teiste samasuguste põgene-jate toetamiseks tarvitas. Võibolla nii mitmedki praegu tähtsatel kohtadel oli-jad on Berliinis tema nõu ja abi tarvita-nud, sest mitte üksi oma teenistusest ei jätkunud tal kõiki põgenejaid toetada,

vaid ta organiseeris ka Saksa seltsimeeste abil korjandusi ja oli aastate jooksul kõige hingega selle asja kallal, et selle-aegetest põgenejatest keegi niihästi mo-raalse ja kui vaja ka ainelise toetuseta ei jäänud. Ilmasõja puhkemisel vangistati ta seal kui vaenuliku riigi alam ja saadeti hiljem Venemaale, kust ta viimaks Eesti-maale pääsis. Olgugi, et ta veel väga vana mees ei ole, on paar aastat minust noo-remgi, on aga aja jooksul oma nägemis-võime kaotanud, nii et oma pärisalal, trükitöös, enam teenistust ei võinud saada. Ideeline inimene, loomu poolest vaikne ja tagasihoidlik, nagu ta on, ei läinud ta kuskilt toetust otsima ega oma teenetega kiitlema, vaid katsus enese läbi lüüa kuidas sai. Olles siin isegi aastat poolteist vangivahiks ja hiljem kuskil koolis kooliteenijaks, igalpool katsudes oma nägemise puudust varjata. Viimaks, kui see enam kuidagi korda ei läinud, oli ta täiesti saatuse hooleks jäetud, kuni vii-maks suure vaevaga korda läks talle Juh-kentali vanadekodus ulualust muretseda. Mis elu seal ühel õrnatundelisel intelli-gent inimesel on, seda võib igauks arvata. Tema ise ei kurda, teab et see asjata oleks. Kas temal ei ole teeneid, kas Eesti riiki oma iseolemise pärast ka temale võlgu ei ole, temale, kes oma vara ja tervise ohverdanud kaaskannatajate aitamiseks? Tal on siiski vähemalt ulualune, ja nälga ta ka ei kannata. Aga teine juhtumine on palju hullem.

Alles 9 päeva tagasi oli minul juhus Ingliste koolimajas kõnelda, millejuures kogumeeste ja asunikude esindajatel jäl-legi juhus oli „Kaja“ eeskujul „sotse“ söi-mata, et nemad oma sotsiaalseadustega aina laisklejatekarja kasvatavat. Kõrval-ruumis oli parajasti loeng, kus keegi sea-kasvatuse instruktorkorral harjasloomade eest hoolitsemist õpetas ja lõpuks ka inimesi lauta vaatama kutsus, et näha, kui ilu-sasti ja puhtasti väikseid põrsakesi pida-vat ülal peetama.

Kui ma sellele vastolule tähelepanu juhtisin, et sigade eest hoolitsetakse ja õpetatakse neid turgutama, aga vana kehva töövõimetu inimese eest ei taheta hoolitseda, ütles keegi sealolijaist — nagu ma pärast kuulsin, keegi tähtsam põllu-meeste tegelane — et neil Inglistes olevat kõik korras, vaeste eest, kui neid üldse olevat, hoolitsetavat, olevat isegi uue vaestemaja ehitamine kavatsusel, ja kõik säärane kõne hoolekande puudusest ole-vat ainult „sotside“ liialdus.

Juhuslikult teatas minule hiljem keegi sealolijaist, et inimesed oleksid põrsaste vaatamise asemel pidanud vaatama mi-nema, kuidas elus inimene laudas elab. Pikemal järelepärimisel selgus, et sealsa-

mas koolimaja külje all, paarsada sammu eemal, elab inimene laudas, kus keegi tema eest ei hoolitse. Sain veel teada, et see inimene olevat 1905. aasta revolutsionäär, kes selleaegsete karistusesalkade eest põgenema pääsenud ja mõni aeg Rootsisis elanud, kus ta aga kõigi nende närvivapustuste tagajärjel peast segaseks olevat jäänud, ei tea miskombel Eestisse tagasi jõudnud, ja nüüd ei tahtvat talle keegi ulualust anda.

Et ka minul 1905. aasta tagajärjel juhus oli mõni aeg Rootsisis elada, siis huvitas mind selle inimese nime teada saada ja teda näha. Tuli välja, et ma seda inimest, kui noort energilist töolist, juba varem kodumaal tundsin ja temaga ühel ajal Rootsisis pelgus olin. Ka meie mitmekordne Riigivanem praegune rkl. härra Teemant peaks teda tundma, kui ta üldse seda ajajärku meelde tuletada tahab, mil ka tema „riigitruu“ ei olnud.

Olime ühel ajal seal, ja tema, see praegune poolnõrgameelne, keda keegi tunda ei taha, oli seal isegi teistele põgenejatele abiandmise komitees. Ta nimi on Anton Koch, pärit Kaisma vallast. 1905. a. revolutsiooni ajajärgul oli ta tegevuses Järvakandi vallas, kus ta ka põgenema pääsis. Oli täielik üllatus teda säärases seisukorras jälle näha. Ei tahtnud, ei suutnud uskuda, et poolnõrgameelne inimene nii halastamata saatuse hooleks jäetud. Läksin teda vaatama, ja asi oli hullem, kui keegi enesele suudab kujutleda. Endise vana mõisa pesuköögi nurgas, millises ruumis muud ei olnud, kui kokkuvarisenud kivihunnik, mälestus endisest pliidist, lamas sellesama kivihunniku otsas vilets kogu, kellel mingisugused kotad jalas olid ja mingisugune riideräbal peal.

Minu sisseastumisel tõstis vähe pead ja küsis — kes on? Tal oli selgem silmapilk sel korral, sest tundis minu kohe, ilma et oma nime oleksin nimetanud, ja pidi minule käe selle räbala alt teretuseks vastu sirutama, tõmbas aga kohe tagasi ja kiskus enese selle kaltsu alla, mis tal teki aset täitis, kerra. Siiski selle lühikese silmapilgu jooksul nägin, et tal kuube ega särki seljas ei olnud, vaid mingisugune vestiräbal.

Enam ta ei rääkinud; aga sain aru, et tal nutt kurgus oli, kui mulle aitäh ütles suitsuraha eest, mis talle pihku pistsin. Mõelge ometi, kütmata laudas, sest seda ruumi oli laudaks tarvitatud, kivihunniku otsas magab inimene, kellel isegi särki selga panna ei ole, ja siiski juletakse veel ütlemata tulla, et sealsed vaesed kõik rahul olevat. Ja see inimene on ennast teiste heaks ohverdanud sel ajal, kui võibolla paljudki praegused kõrgel kohal olivad alandlikult selleaegsete võimukandjate

sääri silusid. Kas säärasel inimesel ei ole kümme korda enam teeneid meie Eesti rahvasse vabaduseiduste istutamisel, kui mõnel diplomaadil või teisel kõrgel kohal olival, kellele aga nüüd suurt pensioni taetakse määrata. Kahju, et ma päevapiltnik ei olnud, oleksin selle jäädvustanud, et kõik näha võiksid, kui hästi meil vanade töövõimetute 1905. aasta revolutsionääride eest hoolitsetakse. Kibe tunne asub rinda seda nähes, kui õigluset meil kehavadega ümber käiakse.

Kas tõesti see raha, mida mõnigi jõukas inimene vastu võtab, suurustades veel oma pensioni saamise seadusepärasusega, kas tõesti see raha neil peos ei põle, ja kas neil häbi ei ole sellega uhkustada? Aga ei! Neile on see ükskõik, kui nemad aga saavad, ja sääraseks saamiseks soetatatakse veel uusi seadusi. Kui sotsialistid nõuavad kõigi kodanikkude kindlustamist vanaduse, töövõimetuse ja tööpuuduse vastu, siis jääb riik pankrotti, siis ei leita eelarvesse kuskilt summasid. Sõjaväe jaoks aga leitakse. Rkl. Juhkam ütles küll, et ka sellel alal olevat kärpimisi ette võetud, ja nagu selgus, käesolevas eelarves tervelt 20 krooni. Aga seda 65 miljonit, mis meil igal aastal kaitseleidule antakse, ja milline summa kantsleikulate hulka võetud, seda muidugi ei taheta arvestada. Mäletan mineval aastal juhtu, kui kaitseleidu heaks summade määramine päevakorral oli ja sotsialistide poolt nende summade määramise vastu räägiti, ette tuues asjaolusid, et kaitseleiti ainult kihihuvide kaitseks loodud ja sinna töölisi vastu ei taheta võtta. Sel korral teatas kaitseleidu esindaja, et sotsialistide etteheited aluseta olevat ja kaitseleitu igauks poliitilisele meelsusele vaatamata vastu võetakse. Olevat säärane ringkirigi välja saadetud. Kuidas sõnad tegudega kokku käivad, selleks toon üheainukese näite.

Möödunud suvel asutati Järvakandi vallas tööliispordi ühing, mille liikmeks mitmedki sealsed noored kaitseleitudlased astusid. Saanud see asjaolu sealsele kaitseleiduülemaale teatavaks, käsutas ta kohe kohaliku kaitseleidu juhatusse kokku selleks, et neid noorimehi, kes julgenud astuda tööliispordi ühinguusse, välja heita kaitseleidust. Sel korral jäi väljaheitmise otsus tegemata, sest ka mina olin juhuslikult seal ja seletasin, et minu teada peaks tööliispordi ühing täiesti lubatud organisatsioon olema, kellele riik isegi toetust andnud, ja mingit põhjust ei tohiks olla selle ühingu liikmeid riigivastasteks pidada. Hiljem on aga siiski, nagu sealne tööliispordi ühingu juhatus meie rühmale teatas, August Ruusauk, tööliispordi ühingu esimees, kaitseleidust välja heidetud, nagu ka „Harjulases“, kaitseleidu Harju maleva häälekandjas, nr. 1 — 10.

jaanuarist s. a., välja kuulutatud. Seal on lugeda Järvakandi 1. kompaniist: „1) Käsukiri nr. 21 — 25. novembrist 1929 lugeda väljaheidetuks kompanii juhatuse otsusega August Ruusauk kaitseliidu sihtide vastu töötamise pärast, 8. septembrist 1929. a. arvates.“ Ja kogu see kaitseliidu sihtide vastu töötamine seisis selles, et tööerakondlikule kompaniiülemale ei meeldinud, et Ruusauk tööliisspordi ühingu asutas, mis tema meelest kommunistlik olevat ja sellega ka riigivastane. Ometi on kõigil teada, et Ruusaugul kunagi kommunistlikke kalduvusigi pole olnud, ta on alati kandideerinud Eesti sotsialistliku tööliste partei nimekirjas niihästi Riigikogu kui ka Harju maavalimistel, nüüd korraga kommunist ja riigivastane.

Mul ei ole sellest kahju, ja ei toonud ma seda sugugi selleks ette, et Ruusauk tahaks tagasi astuda kaitseliitu, vaid ainult selleks, et näidata, kuidas vaatavad kaitseliitlased sotsialistidele ja tööliissportlastele, ning kui vähe neid kodanlaste töötusi võib uskuda, kui nad kinnitavad, et kaitseliitu võetakse vastu kõik Eesti vabariigi kodanikud, kui nad otse riigivabariigis organisatsioonis ei ole. Aga lugupeetud Riigikogu liikmed teavad vast isegi, kuidas mõni suurusehullustuses olev kompaniipealik ennast riigi keskkohaks peab, ja siis ka kõik teised, kes tema arvamistele igal ajal „jah ja aamen“ järele ei kiida, kohe riigi vaenlased on.

Vaatame veel lennuvarustust, mille jaoks ka sajad miljonid mitmeks aastaks ette kindlaks määratud, ja kui neid võõrsilkäike teistesse riikidesse tähele paneme, siis tõuseb paratamata iga maksumaksja hinges pahameel ellu.

Ja eks need seadused ole kõik parempoolse enamusega, keskerakondade lahkel toetusel vastu võetud.

Eks meil ole palju enam õigust selle juures öelda, et säärased seadused meie riigi pankrotilävele viivad, ja et ei tohiks enam sääraseid väljaminekuid teha, milleta läbi saame.

Selles oleme kõik ühel meelel, ainult arusaamised asjatute kulude kohta lähevad suuresti lahku.

Ma saan aru, kui opositsiooni rühmad eelarvet arvustavad; aga et ka valitsuse koalitsiooni rühmad nende oma valitsuse tegevusega rahul ei ole, see on imekspandemise väärt. Iseäranas veidrana kostis rkl. härra Penno kurjustamine Põllutöoministeeriumi saatatuse üle. Sesama ministeerium oli ju rea aastate jooksul „koonduse-asunikud“ meeste juhtida, ja need vead, mida härra Penno ette tõi, pole üle öö uue ministri ajal sündinud.

Ma ei või öelda, et mulle rukkiviik pähe oleks kukkunud, ja ma seepärast lol-

liks olen jäänud, (Naer.) aga minul on kaunis hulk tegemist olnud Põllutöoministeeriumiga, ja pean ütlema, et need puudused, mille üle härra Penno kaebas, seal juba varemgi olid, missugused segadused seal valitsevad, ja kuidas kehvad inimesed, algavad asunikud, popsid või riigirentnikud selle all kannatavad. (R. Kuris, as: Tähendab Penno'l oli õigus.)

Näiteks on Neeme ja Ihasalu küla kalamehed, kes suuresti maapuudust kannatavad. Viimaks ometi lubati neile Neeme poolsaarel Kuusiku ja Kivistiku sood 30—40 perekonnale juurdeloigetena planeerida. See maa-ala oli seniajani sealse suurtükiväe poligoniks määratud, mida sellel aga vaja ei olnud.

Möödunud aasta aprillikuul jõuti viimaks niikaugale, et suurtükiväe poligoni ülema ja paljude kalameeste — 30 kuni 40 vahel — rendileping 6 aastaks sõlmiti, mille järgi rendilevõtja kohustatud renditud maa-alal rendileandja poolt kinnitatud melioratsiooni kava järgi kahe esimese rendiaasta jooksul kõik kulud enese kanda võtma, — kõik veejuhtmete kaevamise tööd, tarvilikkude sildade ehitamise ja korrashoiu. Hiljemalt kolme esimese rendiaasta lõpul peab teostama kõik melioratsiooni kavades ettenähtud tööd. Kalurid pidavat maksma renti 220 senti hektaarilt. Ei või öelda, et see üleliia kallis oleks. Aga nüüd on kalurid kraavikaevamise tööde eest enam kui 150.000 senti välja andnud, muidugi selles lootuses, et nende töö kannab vilja. Seal keelab aga äkitselt metsaülem maa kultiveerimise ära, ei luba ühtki puud maha võtta. Ei saa ju kraavi kaevata, kui puu ees. Inimesed seisavad nõutult ja ei jõua kuidagi aru saada, kuidas säärane asi võib juhtuda, et üks ülemus sõlmib seadusliku lepingu — leping on siin, täitsa seaduslik, tempelmarkidega varustatud, — ja kui juba suur osa kulusid kantud, siis äkitselt teine ülemus ei luba enam tarvilikku tööd edasi teha, ja inimesed on ilmaaegu kandnud kulusid segaste olude pärast, mis riigi valitsemise aparaadi juures aset leivad. Meil on riik riigis. Mis abi on inimestel raha väljaandmisest, kui lepingus lubatud maad kasutada ei saa. Mis teie arvate, lugupeetud Riigikogu liikmed, kas säärane tegu rahva seas valitsuse autoriteeti tõstab? Ei usu. Ennem küll kistakse sellega just valitsuse autoriteet igal sammul maha. Näeme, et meil metsaametnikud päris isevalitsejad on, sõna tõsisel mõttes mängivad inimestega, sest kellel nendega kokkupuutumist olnud, teab seda oma kogemustest. Rkl. Penno kurjustas, et tema või tema tuttav ei olevat latte saanud. See on veel pisike asi. Tean Jägala asunduses väikese porsikoha rent-

niku, kellel majakatus oli lagunemas. Selle parandamiseks küsis ta metsaülemalt puid. Just tema maja ukse ees kasvas paar kuivanud mändi. Tema julges metsaülemale neile mändidele tähendada, et kas vast ehk neid võiks pilpapuude saamiseks maha võtta. Metsaülem juhatab aga teda 15 kilomeetri kaugusele Kiiu metsa, sealt pilpapuid tooma. Kas on otstarbekohane niiviisi talitada ja mis nii kaugelt toomine kõik kokku võttes puusaaajale maksma läheb, seda teie, asunikud, teate väga hästi ja võite selle üle palju rääkida.

Keegi teine asunik küsinud osta palke, ei olevat aga müüdnud, sest palgid minevat enampakkumisel müügile. Pole aga siia maani veel müüdnud, vedelevat ja mädanevat praegu veel metsas Jägala jõe ääres.

Asunikudele ei lubata ka oma krun-dilt raiutud puid seal hoida, vaid igaüks peab need teatud tähtjaks välja vedama. Kuhu? — muidugi ikka jälle oma krun-dile, ainult teise kohta. Kui tähtjal välja ei veeta, siis on trahv kaelas. Aga kuidas saab säärase talvega, nagu tänavune, palke vedada? Võimata. Määrus on sää-rane, peab selle järgi käima. See on pabe-rinärimine selle sõna tõsisest mõttes.

Sealsamas olid mitmed asunikud ehi-tusepuid ostnud, need välja maksnud, aga sealhulgas olid ühel 8, teisel 11 ja kolman-dal koguni 33 puud kõlbmatuks osutunud, mille asemele uued lubatud anda. Juba ligemale 10 aastat on külamehed neid puid nõudnud, lubatud ka korra, siis polevat aga säärast grupeeritud metsa olnud, käs-tud oodata, kuni ministeeriumist eeskirjad tulevad. Oodatud neid eeskirju kuni mineva suveni, siis vastatud nende nõud-misele, et nüüd olevat asi juba hiljaks jää-nud, nad olevat tähtaja mööda lasknud. Kas võib hullemat asjaajamist veel olla, inimestelt võetakse raha, veetakse luba-dustega niikaua ninapidi, kuni asi aegu-nud, ja ei liigutata sõrmegi selleks, et ini-meste nõudeid täita. Just nagu mõni petis ärimees.

Juhataja: Leian Teie viimase väl-jenduse olema ebasünda ja teen Teile märkuse.

H. Martinson (stp): Sääraseid kae-busi on igalpool kuulda, üks hullem kui teine. Kas niisugused tegevused igas kodanikus õiglast pahameelt esile ei kutsu? Riigirentnikkudelt nõutakse renti üht-moodi vana, endise hindamise järgi, olgugi et rentnik hooned vahepeal ära ostnud, ja hoonete eest lepingus eraldi rendisumma oli määratud. Mul on and-med, millest näha, et rentnik hooned 2 aasta eest ostnud, aga hoonete eest nõu-takse ikkagi veel renti. Vaatamata sellele Põllutööministeerium ei paranda viga. (J.

Söots, põl: Seal on halvad ametnikud, Teie sõbrad.) Põllutööministeeriumis ei ole meie sõpru, need on Teie sõbrad.

Kõik niisugused väikesed asjakased sunnitavad alatasa palju nurinat, ja kodanikud, kes sealsamas näevad ja kuulevad, kuidas onupoeg altkäemaksu-andja kõik saab, mis ta aga soovib, mis peavad nemad arvama?

Juhataja: Palun niisuguseid väl-jendusi ametiasutuse kohta mitte teha ja teen Teile märkuse.

H. Martinson (stp): Peab parata-mata sellele arusaamisele tulema, et meil mingit korda ei ole. Väiksemehe nõudeid, kelle häält ainult valimiste eel suurte luba-dustega püütakse, neid ei panda pärast enam tähele. Meil on kõigil veel meeles, millist suurt isalikku hoolt tööerakond Riigikogu valimiste eel kalameeste vastu püüdis välja pasundada, näidates, et just nemad on kalameestele laenu nõutanud. Selle aasta eelarves aga enam kalameeste laenuks summasid ei leidu. Ometi vajavad kalamehed niisama laenu kui asunikud. Nende põld on enam heitlikum veel kui põllumehel, nemad panevad tihti elu kaa-lule, võideldes loodusejõududega. Nende laenu eest võeti aga palju kõrgemat prot-senti, ja see oli antud nii lühikeseks ajaks, mis laenusaavad kalamehed õieti veel vilet-susse tõukas. Kalameestele peaks laenu antama ühel alusel asunikudega, siis oleks mõõt ühesugune. Neile peaks riik abiks olema, et nad endile püügiriistu saaksid muretseda ja neid kindlustada. Peale selle on neil tarvis turgu. Sellel alal tehakse ainult sõnu, kuid ega sõnad midagi ei aita. Isegi Tallinna linnas antakse turul ruumi ainult kümnele hobusele või küm-nele kalakoormale, teised on sunnitud oma kaupa vahelkauplejate kaudu müüma.

Teetegemise kohustusi peavad kalame-hed samuti kandma, kuid meie teame, missugused need teed kalameestekülade ümbruses on: Need on võimatud. Kalame-hed on sunnitud sisemaal kalu vilja vastu vahetama, aga kuidas see neil võimalik on, kui neid teid mööda ei pääse isegi tühja vankriga läbi, kalakoormast kõnelemata. Minul oli hiljuti juhus Neeme randa vii-vat teed mööda sõita ja sealsete kala-meeste kaebusi selle üle kuulda. Seda teed on lubatud juba mõni aeg parandada, kuid siia maani on see tegemata.

Ma ei taha rääkida siin tööpuudusest ja töötatöölistest, loodan, et mõni teine sellest räägib. Kuid selle häda kohta on isegi Kristuse õpetuse kuulutajate poolt öeldud, et see olevat ainult „kommunistlik jutt“, mida nemad kuulda ei taha. Sää-rane ütlus räägib selle ütleja meelsusest, ja ma usun, et muud sõnad on liigsed.

Lõpuks pean ma veel puudutama juhtumist, mille all mitugi perekonda kannatab. Paar kuud tagasi saadeti valitsusele ja Riigikogu rühmadele ligi 1000 allkirjaga märgukiri, milles paluti seadust muuta, mis lubab kehvade inimeste maju ära võtta, nende inimeste maju, kes kümne küünega teenides on kuidagimoodi jõudnud eluaseme ehitada. Mul on teada Raplas juhtumine, kus kaks töölist endile majad ehitasid võõra maa peale. Maaomanik tegi niipalju võlga, et ta maakoht läks lõpuks oksjonile, ja nende kahe tööliste majad müüdi kohaomaniku võlgade pärast ühes maha. On katsutud kohtust abi leida, aga asjata — seadus on niisugune, ja seadusetähe järgi on need majad selle omad, kelle oma maa.

Need inimesed on oma viimse penni pannud sellesse majasse. Oma viimses hädas on pööratud valitsuse ja Riigikogu rühmade poole, et need samme astuksid säärase vana eluvõõra seaduse muutmiseks, mis lubab ühede inimeste varanduste müümist teiste võlgade eest. Mitme tunnistaja läbi on tõeks tehtud — olen ise vallakomisjoni protokollil lugenud, — et majad tõesti nende omad on, aga midagi ei aita. Seaduses säärast punkti ei leidu, mis nende omandust kaitseks.

Meil antakse summased ja toetusi Riigivanema summadest ühele ja teisele, isegi kloostrile on antud, aga neile inimestele, kes oma kümne küünega teenitud varanduse kaotanud säärase seaduse pärast, mis Vene ajast pärit, ei leidu summased. Kas niisugused asjad ei sünnita riigikodanikkudes riigitüdimust, kas need ei sünnita vastolu, kas need ei sunni lihtkodanikku arvama: meie valitsus ja riiklikud asutused ei hoolitse kehvade inimeste eest?

Seda tahtsin ma öelda. Pikemalt ei ole mõtet selle asja juures peatuda, teades, et see kõik on kurtidele kõrvadele räägitud, nagu hane selga vesi.

R. Kuris (as): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Minu rühmakaaslane peatus juba pikemalt riigi eelarve ja Majanduseministri eelarve-kõne juures, ma tahtsin juhtida ainult mõnele üksikule asjaolule veel tähelepanu.

Pean üldiselt ütleva, praeguse eelarve juures on tervitatav tendents ja püüe kokku hoida ja kulusid vähendada, kuid siin puutus silma eelkõnelejate, eriti väga lugupeetud rkl. Pätsi poolt avaldatud mõte, seda kokkuhoidu ka muul majanduse alal teostada. See mõte on iseenesest tervitatav, kuid kahjuks selle mõtte järgi meil tegelikult palju ei käida. Lisaks sellele, mis lugupeetud rkl. Päts ette tõi, toon juurde veel ühe näite, mis härra Päts nimetas, see oleks mitmesugustest selts-

kondlikkudest ettevõtetest. Nimelt pealinna lähedal astusid ühe valla seltsid kokku, et endile ühine seltsimaja ehitada. Eelarve oli kalkuleeritud umbes paari miljoni ulatuses. Loodeti sellest üle saada, kui seltskond toetab ja heategelikkust arvestada. Arhitekti ja teiste nõuandjate toetusel saadi lõpuks eelarvega valmis, mille järgi kulusumma ulatus 7 miljoni. Mul oli juhus neid inimesi hoiatada, et teie ei saa sellega valmis, võite ju alata, kuid raske on lõpule viia. Siiski, heas usus ja lootuses, et neil on seljataga vanad tegelased, kes toetuse võimaldavad, hakati peale. Nüüd on sellest vaevalt 3—4 kuud möödunud, ja see ehitus seisab pooleli, seisab vana varemene, osalt katusetä, kuigi muist seinu on ehitatud. (L. Johnson, stp: Kus kohal see on?) See on Nehatu vallas. Katuse alla ei ole suudetud seda korralikult viia. Vaevalt jätkub selleks summased, et seda korda seada, rääkimata selle maja otstarbekohasest kasutamisest. Ka siin on, mu härrad, ala, millele peaks rõhku panema, et sellel alal ei mindaks lajutamisele. Selge on, et meil seltsimajad on tarvilikud, aga iga-sugune liialdus sellel alal võib ainult raskustesse viia, ja just neid samu seltskondlike organisatsioone, kes selle küsimuse algatanud ja nüüd võlgades siplevad. Nad ei täida enam neid otsekoheseid ülesandeid, mis muidu oleksid suutnud täita. Üldiselt peab ütleva, et üle jõu elamise tendents, mida härra Majanduseminister oma kõnes puudutas, on ka mujal halbu tagajärgi andnud. Muu seas ei saa öelda, et kuritarvitused riikliku aparadi juures riiklikkude ametnikkude poolt ei ole ka tingitud just üle jõu elamisest, ja sellest välja minnes tekivad ka mitmesugused raharaiskamised ning hiljem kas või korruptsioon. Selle vastu peab valitsus energiliselt võitlema.

Talumajanduse ehituse- ja küttematerjali küsimus on sattunud meil viimasel ajal ummikusse. Talupidajail, kellel enestel ei ole krundil mingisugust kütte- ega ehitusematerjali, ma pean ütleva, et neid on igalpool, eriti Harjumaal, kellel ei ole karjavitsa oma krundil, neil ei ole võimalik seda kuskilt saada. Kui neil seda tarvis, peavad nad mitmekümne kilomeetri taha metsaülesma juurde minema. Seal on need harilikult lankide viisi müüdüd ettevõtjatele, ja talupidajale ei jää muud, kui osta ettevõtjalt. See ei ole loomulik seisukord. Riik peaks talumajanduse ehituse- ja küttematerjaliga varustamise alal talupidajatele vastu tulema. Meie pealinna ümbruskonnas on lõpmata palju talusid, mis peale küttematerjali puuduse on väikesed ja täiesti elujõuetud, ning mitmes üksuses. Need on suuremalt osalt ja pea-

miselt linna renditalud. Linn on püsinud seal suurmaapidajana ja ekspuaterib ka neid teataval määral mõisapidajana. Ja neile elujõudu ei tule muidu, kui tuleks ükskord niikaugele jõuda, et meie peame piiri panema ka linna mõisapidajatele. Siin tuleb linnamõisade arvel varustada ka neid väiketalusid, kes praegu ei suuda oma talu peal perekonda toita. (L. J o h a n s o n, stp: Kuipalju mõisast saaks?) See on tehniline küsimus. (V a h e l h ü ü e pahemalt poolt.) Kindlasti mõisamaa elatab rohkem inimesi, sest praegu see arv on väike. (M. J u h k a m i, töer vahelhüüe.) Eks tööerakond korraldab, linnavalitsus on tööerakonna käes. (L. J o h a n s o n'i, stp vahelhüüe.) Minu härrad, see juurdelõigete andmine on lihtne. Linnavalitsus on teie käes, tehke otsus, teie olete peremehed, mis teie sealjuures ärevuses olete, see on teie teha. (M. J u h k a m, töer: Eks see jagamine ole üldse üks lihtne asi.)

Mis puutub omavalitsuste küsimusse, siis seejuures ma tahtsin juhtida ka tähelepanu omavalitsuste ja keskvalitsuse vahekorrale, mis iseäranis palju soovida jätab. Siit kõrgelt kõnetoolilt on kõnelnud reformi tarvidusest, seda on öeldud ka omavalitsuste tegelaste kongressidel, nii üleriiklikkudel kui teistel. Kahjuks peab ütlema, et siimaani sellel alal ei ole ühtki positiivset kava seniste valitsuste poolt esitatud. Sellevastu, kui võtame omavalitsuse küsimuse, on vastu võetud mitmed seadused, mis pannud omavalitsustele suuri kohustusi, kusjuures nende tulusid vähendatud. Võtame Hoolekande seaduse, võtame Maanteede seaduse. Maanteede seaduse alusel on võetud liikumiseabinõude maks omavalitsustelt, aga samal ajal on neile pandud kohustus selle seadusega seatud ametkonna ülalpidamise alal.

Meie omavalitsuste sissetulekute juures ei saa öelda, et siin võiks juttu olla mingisugusest omavalitsuse majandusepoliitikast. Siin on olnud küllalt juhte, et seadusega pealepandud kohuste täitmiseks meie omavalitsused sunnitud olnud laene tegema. On see, minu härrad, loomulik? Kas oleme harjunud kuulma teistes riikides sääraseid nähtusi? Mis puutub linnadesse, siis on need selles küsimuses paremas seisukorras, sest neil on juba Vene ajast kindel seadus ja kindel vahekord. Ka nende maaga varustamise küsimus on lahendatud. Sellel alal on eriseadus, mis annab neile iseseisva majandamise võimaluse.

Palju on siin arvustavalt räägitud teise astme omavalitsustest, maavalitsustest. Ma tahaksin öelda, et siin on võimalik reformeerida nii mõndagi, aga siin peavad olema kindlad positiivsed kavad, ainult

siis on võimalik midagi teha. Meie ei saa nii tulla ja öelda, et vaadake, seal olevat mingisugused halvad asjad, kui mingit fakti ega midagi kindlat ometi ette ei tooda. Ma ei usu, et keegi Riigikogu liikmetest oleks selle vastu, kui meil tuuaks paremad kavad, mis oleksid odavamad kui praegune kaheastmeline süsteem. Mu härrad, siin ei ole lahkaryamisi, ja kõik oleksid säärase kavade esiletoomise poolt. Aga mispärast ei ole neid kavu toodud? Ma arvan, see on ka valitsuse asi, neid välja töötada.

Mina olen omavalitsuse juhina püüdnud teostada üksikuid koondamisi. Nii olen läbi viinud, et maavalitsustes on kaks osakonda ja üks maavalitsuse liige likvideeritud, ametnikke on koondatud 20%, siis on kaotatud 15 hobusepostijaama ja 9 öömaja. Kuid mis on selle tagajärg? Tagajärg on see, et olen sattunud seepärast nii mõneski asjas vastollu keskvalitsusega.

Nii tuleb meil ette. Kas see on kord? Nii ei saa ju riiki valitseda! (M. J u h k a m, töer: Tehke veel üks katse ja valige... — K. P ä t s, põl: Aga kui see üks kuberner selle 20 komisjoni töö ära teeb?)

Minu arvates on selge, et neis küsimustes tuleb välja minna seisukohast, mis on odavam, otstarbekohasem ja rahvale kättesaadavam.

Katset on tehtud ka teatud ülesannete valdadele üleandmisega. Minu arvates oleks loomulik, kui luuaks võimalus teatud ülesandeid üle anda valdadele, millega nad hakkama saavad. Ma olen ka neid katseid teinud ja pean ütlema, et olen vastollu sattunud keskvoimu esindajatega, kes ütlevad, et selleks puudub seaduslik alus.

Need paar näidet olgu selleks toodud, et näidata, et omavalitsused ei saa ise midagi teha, selleks peavad kavad tulema valitsuse poolt, ning senised seadused peavad muudetama, ainult siis on see võimalik. Ei ole aga mingisugust kahtlust, et kavad, mis odavamad tulevad, ei leiaks Riigikogu enamuses pooldamist. Selge on, et nendega tuleb enamalt esineda.

Siis selles küsimuses puudutas lugupeetud rkl. härra Päts Läti süsteemi. Mul oli alles hiljuti võimalus tutvuneda Läti süsteemiga. (K. P ä t s, põl: Ma tõin ette ka Soome, Inglismaa, aga eeskujuks neid ei võtnud.) Läti süsteem maa-omavalitsuse alal on väga kallis süsteem. Ma ei taha siinjuures pikemalt peatuda, aga kui see vajalik leitakse, siis võib ju seda teha.

Mis puutub Soomesse, siis seal on kihelkonnavalitsuste süsteem. Aga, mu härrad, kas seda süsteemi on võimalik meil läbi viia, selle juures kahtlen. Kui tahame kihelkonnavalitsuste süsteemi läbi

viia, siis teeme maavalitsusi kümne asemele 40—50. (Keskel: 90!) Noh, ütleme 90. 90 oleks uusi, aga sealjuures likvideerime palju elujõulisi valdu. Kui ainult mõned elujõuetud vallad likvideeritaks, siis ei oleks kodanikud selle vastu, kuid meie teame, kuipalju on praegusel juhtumisel proteste kohapealt tulnud niisuguste likvideerimisekavade kohta. (V a h e l h ü ü e.) Kui soovitatakse Soome eeskujul, siis tulevad kihelkonnavalitsused sisse seada, kui selle kava tahame läbi viia. (K. P ä t s i, põl vahelhüüe.) Valdu meie likvideerida ei saa. (K. P ä t s, põl: Kas Teie olete kuulnud seda, kui puuvillariiet tegema hakati, et siis kõik siidi- ja villaseriide vabrikandid protestisid selle vastu ja ütlesid, et meie jääme nälga.) See on ka seisukoht, härra Päts, ja sellest ma saan aru. Kui siin öeldakse, et tulevad väikesed vallad liita ja seega elujõuliseks teha, nii kui valitsusel kavatsus olevat, siis mina olen vastupidisel seisukohal ja ütlen, et valdadele tuleb võimaldada korralikke sissetulekuid. Meie teame, et rasketel aegadel, näiteks vabadusesõja ajal, olid just vallad suurteks abiandjateks ja toetuspunktideks. Kui nüüd tahetakse ühe valitsuse aktiga likvideerida ja kokku liita mitu valda üheks suureks kihelkonnavalitsuseks, siis ei ole see minu arvates kuidagi mõeldav. On tarvis hoolitseda selle eest, et üksikutes valdades sissetulekud tõuseksid. On ju valdu, kes raskustes, kuid need on enamasti meie Eesti riigi iseseisvuse ajal loodud, ja on ka väiksemad vallad. Võtame näiteks Saku valla, see on alles umbes viie aasta eest asutatud. Selle valla, kuigi praegu elujõulise, tekkimiseks on olnud mõõduandev teatud õllevabriku tööstusemaksu kasutamine, ja kui see tööstusemaks muudetakse või kaotatakse, siis likvideerub see vald iseenesest. Kuid need on üksikud vallad, keda ei saa arvestada. Üldiselt peab ütleva, et vallad tulevad teha elujõulisemaks ja valdadele tuleb võimaldada tarvilikke sissetulekuid. (K. B a a r s, tõer: Ütlete, et makse on küllalt.) Mina ütlen, et uusi makse ei tule enam peale panna. See kord aga, kui valdadele antakse sissetulekuid selle järgi, kuipalju nad jõudnud viinatshekke müüa, ei ole mingisugune kord, ega või see olla maksumisel valla sissetulekute aluseks. Meie ei saa ometi säärast korda loomulikuks pidada, et niisugused alused võiksid mõeldavad olla. Nende asemele peab riik vastavad sissetulekud muretsema.

Samuti tuleb arvustamisele võtta meie isikumaks valdades. Valla sissetulek peamiselt koosneb isikumaksust, ja isikumaks on mõnes vallas võrdlemisi suureks paisunud, kuni 25 kroonini isikult. Kas saame seda loomulikuks pidada? Siin aga ütlete, et võibolla vallad raiskavad, ei ole kokku-

hoidlikud. Et vallad raiskaksid, seda ei saa küll kuidagi öelda, vallad on alati olnud kokkuhoidlikud. Millest on aga olukord tekkinud, et valdadel raha ei ole? Toosin selleks mõningad näited. Võtame terve rea seadusi, mis pannud kohustusi valdadele, kuid sellejuures ei ole tulusid näidatud. Näiteks Avalikkude algkoolide seadus toob iga aastaga valdadele juurde kohustusi, vald peab muretsema uuesti-avatavatele klassidele ruumid, ruumidele kütet, õpetajatele korterid j.n.e., kuid sellejuures ei ole mingit suurenevat sissetulekut. (K. T o n k m a n, põl: Kas maavalitsus annab?) Mina ei räägi maavalitsusest. Minu arvates, härra Tonkman, ei tarvitseks Teil asju segada. Selle peab keskvalitsus andma. (V a h e l h ü ü e: Mis maavalitsus teeb?) Maavalitsuse võib likvideerida, kui esitatakse korralik kava ja niisugune, mis odavam, otstarbekohasem, kättesaadavam ja läbiviidav.

Edasi tahaksin näidata vallaomavalitsuste maaküsimusele. See on üks valusamatest küsimustest üldse. Linnad ja alevid on maagavarustamise seadusega rahuldatud. Neil on enam-vähem need küsimused selged. Vallad aga on sattunud ummikusse. Meie valdadele, nagu härrad Riigikogu liikmed ise teavad, on rida koolimaju kingitud endise mõisapidaja poolt ühes maa ja majaga. Need kinkimisaktid on mitmesaja maa-ala kohta puudulikud just vormilisest küljest selleks, et neid akti alusel vallale tagasi anda. Ja mis nüüd sünnib? Nüüd sünnib niisugune olukord, et neil on tunnistajad vallas, et mõisaomanik on vallale kinkinud maa, kuid see ei ole kreposteeritud. Põllutööministeerium ei saa aga kasutada neid tunnistajaid muidu, kui peab seda kohtu kaudu tegema. Valdadel puudub jälle selleks raha, et kohtute kaudu oma õigusi maksma panna, ja nüüd on Põllutööministeerium asunud nende kohtade tagasinõudmisele ja neilt kohtadelt rendi sissenõudmisele. Selge on see, et neid kohti või talusid, mis koolidele vanasti antud, võib Balti Eraseaduse alusel kinnistada, sest need on enam kui 10 aasta jooksul nende koolide käes pere-mehelikult valitseda olnud. Praegu võib seda aga ainult kohtu korras teha, ja see ei ole rahapuudusel jällegi võimalik. On tekkinud niisugune olukord, et vallad on seepärast raskustesse sattunud. Omal ajal põllutööminister O. Köster esitas seaduseelnõu, mille järgi oleksid vallad oma koolimaad tasuta kätte saanud, ja see oleks seaduslikul teel teostatud, kuid kahjuks jäi see seadus Vabariigi Valitsusse seisma.

Praegune Põllutööministeerium on asunud valdadelt nende vaidluse all olevate maade kohta sunduslikke lepinguid nõudma, andes selleks tähtaja. Kui sel-

leks ajaks ei esitata lepinguid, siis lubatakse need kohad harilikus korras maa-soovijatele anda.

Näiteks võin teile värske kirja Koonga vallavalitsuselt ette lugeda: „Põllutöoministeerium käib energiliselt kõige jõuga valdadele peale ja võtab kohad valdadelt üle ühel ehk teisel viisil, kas kohtu teel ehk sunnib valda rendilepingut sõlmima, ja nii kaovad valdade kohad varsti kuni viimaseini. Kui peakski ükskord niisugune seadus vastu võetama, et kreposteerimata valla maad valla omaduseks arvatakse, siis pole sellel seadusel enam tegelikult mingisugust tähtsust, sest et kohad on viimaseini juba riigile üle võetud. Maaomavalitsuse toimetused soovitas valdadele kohtade äraandmise asjaga viivitada, kuid viivitamise ajad mööduvad, kohtud ei oota seaduseandmise teostamist, vaid teevad oma tööd edasi.

Saadan Teile ärakirja kohtupalati otsusest ja palun Teid veel kord mõjuvaid samme astuda Vabariigi Valitsuse ees, et nad selle seaduse rutusti Riigikogule otsustamiseks annaks. Kohtukäimine sünnitab vallale suuri kulusid.“

Minu arvates ei saa kohtu teel sääraseid vahekordi üldse lahendada. Kohtukäimine ei ole kerge — on kuludega seotud. Kõik vallad ei suuda kohtukulusid kanda lihtsalt rahapuudusel.

Maaomavalitsuse liit pööras märgukirjaga möödunud aasta novembrikuus Põllutöoministeeriumi poole seaduse valmistamist paludes, et endiste maaomanikkude või nende eelkäijate poolt koolimajade, vallamajade ja magasiitade aluseks antud maad kõigi päraldistega, mis seni veel valdade nimele kinnistamata, antaks valdade omanduseks endistes piirides, vaatamata sellele, kas valdadel nende maade omanduseõigusele dokumente ette näidata on; aga seniks, kui seadus jõusse astub,

seisma panna igasugused rendivahekorda astumise nõudmised vallavalitsustele, samuti ähvardused valla maade võõrandamise kohta.

Pean ütleva, et Põllutöoministeeriumist ei ole sellele mingisugust rahuldavat teadet seni tulnud. Meie teame ometi, lugupeetud Riigikogu liikmed, et kõik need maad on väga tarvilikud valdadele riiklikkude ülesannete täitmiseks, nagu vallamajaalused, koolimaad, valla vaestemajad j.n.e.

Minu arvates on vallaomavalitsuste elujõuliseks tegemine riiklik ülesanne, millejuures meie päevagi viivitada ei tohi.

Juhataja: Pean Riigikogule teatavaks tegema, et rkl. Martinson'i kõnes leidub ütlusi, mida ma haavavaks pean. Need ütlused oleksid: „Pea selle au tagasi lükkama, sest pole minu mood üldse kedagi sõimata, isegi härra Schulbach'i mitte, kes oma mannetus vihahoos enam ei tea, mis ta suust ütleb, ja keda ma seepärast enam täiesti vastutusevõimeliseks pidada ei saa.“ Teine on öeldud pärast minu märkust ja hoiatust: „ja sotsialistide seas lahkuminekuid kuulutades taskuvarga knihvi tarvitavad, kes“ j.n.e. Teen rkl. Martinson'ile nende ütluste pärast märkuse.

3. Järgmise koosoleku määramine.

Sekretär A. Schulbach'i ettepanekul otsustatakse pidada järgmine koosolek täna kell 17. (Päevakord vaata otsuste protokoll nr. 29, lisa nr. 3.)

(H ü ü d e d: Lõpetada!)

Juhataja: Tehakse ettepanek, lõpetada koosolek.

(Hääletatakse.) Ettepanek on vastu võetud. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 13.45 min.

Õige.

Kinnitan.

Koosoleku sekretärid (allkirjad).

Koosoleku juhataja (allkiri).

